

Univerzita Karlova

1. lékařská fakulta

Studijní program: Specializace ve zdravotnictví

Studijní obor: Adiktologie

Bc. Aneta Dolejšová

Osobnostní rysy rizikového chování v souvislosti s typy citové vazby a fenomén užívání tabáku u adolescentek ve výchovných ústavech v České republice

Personality characteristics of risk behavior in relation to attachment types and phenomenon of use of tobacco in adolescent girls in the institutional treatment institutes in the Czech Republic

Diplomová práce

Vedoucí závěrečné práce: PhDr. Pavla Doležalová

Praha

2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracovala samostatně a že jsem řádně uvedla a citovala všechny použité prameny a literaturu. Současně prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Souhlasím s trvalým uložením elektronické verze mé práce v databázi systému meziuniverzitního projektu Theses.cz za účelem soustavné kontroly podobnosti kvalifikačních prací.

V Praze 17. 7. 2017

.....
Bc. Aneta Dolejšová

Identifikační záznam

DOLEJŠOVÁ, Aneta. *Osobnostní rysy rizikového chování v souvislosti s typy citové vazby a fenomén užívání tabáku u adolescentek ve výchovných ústavech v České republice.*

[Personality characteristics of risk behavior in relation to attachment types and phenomenon of use of tobacco in adolescent girls in the institutional treatment institutes in the Czech Republic]. Praha, 2017. 81 s., 4 přílohy. Diplomová práce. Univerzita Karlova, 1. lékařská fakulta, Klinika adiktologie. Vedoucí práce PhDr. Pavla Doležalová

Poděkování

Ráda bych poděkovala své vedoucí práce PhDr. Pavle Doležalové za odborné vedení a cenné rady a připomínky, které mi napomáhaly při psaní mé diplomové práce.

Dále bych ráda poděkovala své rodině a přátelům, kteří mě podporovali během celého mého studia a především děkuji za jejich trpělivost během psaní mé diplomové práce.

V neposlední řadě mé poděkování patří dívkám z výchovných ústavů za jejich čas a ochotu při vyplňování dotazníků a samozřejmě děkuji i ředitelům výchovných ústavů, kteří mi umožnili v jejich zařízeních výzkum realizovat.

ABSTRAKT:

Východiska: Období adolescence je charakteristické hledáním vlastní identity, jejíž součástí může být experimentování s návykovými látkami či může dojít ke vzniku jiným formám rizikového chování. Výskyt rizikového chování může být také ovlivněn stereotypním prostředním během pobytu v institucionální péči, kdy rovněž dochází k citovému strádání z důvodu nedostatku interakcí s primární pečující osobou a zároveň k nedostatku uspokojování citových potřeb jedince.

Cíle: Cílem diplomové práce je popsat typy citové vazby a jednotlivé osobnostní rysy vykazující pozitivní vztah v souvislosti s rizikovým chováním a zároveň zmapovat souvislost mezi těmito dvěma jevy. Dále si práce klade za cíl zmapovat fenomén užívání tabáku a následně jej popsat v souvislosti s výskytem typů citové vazby.

Výzkumný soubor: Výzkumný soubor tvořilo 78 dívek umístěných ve výchovných ústavech v České republice ve věkovém rozmezí 13-18 let včetně.

Metody: Data byla získána baterií dotazníků, kdy jej tvořily dotazníky: dotazník pro zjištění demografických údajů a pro zmapování užívání návykových látek mezi adolescenty (Meyers, K. & al., 1995), Dotazník struktury vztahů ECR-RS (Fraley & al., 2011) a dotazník SURPS týkající se osobnostních rysů představujících riziko z hlediska užívání návykových látek (Dolejš, M., Miovský, M. & Řehan, V., 2012).

Výsledky: Více než polovina dívek umístěných ve výchovných ústavech užívá tabák více než jednou denně. Užívání tabáku není spojeno s žádným konkrétním typem citové vazby. V horním pásmu představující vysoké riziko výskytu rizikového chování se nejvíce vyskytuje osobnostní rys negativní myšlení. Vyskytuje se u zapleteného, vyhýbavého a úzkostně vyhýbavého typu citové vazby. Nejčastěji se u dívek vyskytuje zapletený typ citové vazby v souvislosti s citovou vazbou s matkou, s kamarádem/kou a s partnerem a úzkostně vyhýbavý typ citové vazby rovněž v souvislosti s citovou vazbou s matkou a s otcem.

Závěr: Na základě získaných výsledků lze potvrdit souvislosti mezi jednotlivými typy citové vazby s matkou, s otcem, s kamarádem/kou a s partnerem a osobnostními rysy vykazující pozitivní vztah v souvislosti s rizikovým chováním.

KLÍČOVÁ SLOVA:

institucionální péče - adolescence - citová vazba - rizikové chování - užívání tabáku

ABSTRACT:

Backgrounds: The period of adolescence is characterized by the search for own identity, part of which can be experimenting with addictive substance or other forms of risk behavior may occur. The occurrence of risk behavior can also be affected by a stereotypical place during staying in institutional care. In institutional care there is further emotional distress due to lack of interaction with primary person and lack of satisfaction of the emotional needs of a person.

Objectives: The aim of my thesis is to describe the attachment types and personality characteristics showing the positive relation in connection with the risk behavior and to map correlation between these two phenomena. Another aim is to map the phenomenon of use of tobacco and to describe it in connection with the attachment types.

Study sample: The study sample was consisted by 78 girls from the institutional treatment institutes in the Czech Republic in the age range of 13-18 years old.

Methods: The data was gained through the questionnaires: questionnaire of demographic facts and situation of using the addictive substances in adolescent (Meyers, K. & al., 1995), questionnaire of the relation structure ECR-RS (Fraley & al., 2011) and questionnaire SURPS of the personality characteristics introducing the risk of use of the addictive substances (Dolejš, M., Miovský, M. & Řehan, V., 2012).

Results: More than half of girls from the institutional treatment institutes use tobacco more than once a day. Use of tobacco is not associated with any specific attachment types. In the upper zone of high risk of occurrence of risk behavior in most cases the personality characteristic was the hopelessness. The hopelessness occurs in a preoccupied type, dismissing type and fearful type of attachment. In most cases the attachment was the preoccupied type with mother, friend and with partner and fearful type also with mother and with father.

Conclusion: Based on the obtained results it's possible to confirm the relationship between different attachment types with mother, father, friend and with partner and personality characteristics showing the positive relation in connection with the risk behavior.

KEY WORDS:

institutional care - adolescence - attachment - risk behavior - use of tobacco

OBSAH

1	ÚVOD.....	9
2	INSTITUCIONÁLNÍ PÉČE.....	11
2.1	Definice institucionální péče.....	11
2.2	Výchovné ústavy.....	13
3	ADOLESCENCE.....	16
3.1	Vymezení období adolescence.....	16
3.2	Vývojové úkoly spojené s obdobím adolescence.....	16
3.3	Dělení období adolescence.....	18
3.4	Vztahy v období adolescence.....	19
4	CITOVÁ VAZBA.....	21
4.1	Teorie citové vazby.....	21
4.2	Vývojové fáze citové vazby.....	22
4.3	Typy citové vazby.....	23
4.4	Citová vazba v období adolescence.....	26
4.5	Citová vazba u dětí umístěných v institucionální péči.....	26
5	RIZIKOVÉ CHOVÁNÍ.....	28
5.1	Vymezení pojmu rizikové chování.....	28
5.2	Faktory podílející se na vzniku rizikového chování.....	28
5.3	Dělení rizikového chování.....	29
5.4	Osobnostní rysy vztahující se k rizikovému chování.....	30
5.5	Rizikové chování v období adolescence.....	32
6	UŽÍVÁNÍ TABÁKU.....	34
6.1	Charakteristika tabáku.....	34
6.2	Závislost na tabáku.....	35
6.3	Užívání tabáku v období adolescence.....	35
6.4	Užívání tabáku z právního hlediska.....	39
7	METODOLOGIE VÝZKUMU.....	41
7.1	Cíle výzkumu.....	41
7.2	Výzkumné otázky.....	41
7.3	Metody výběru výzkumného souboru.....	41
7.4	Metody sběru dat.....	43
7.5	Metody analýzy dat.....	45

7.6	Etické aspekty	46
8	VÝSLEDKY VÝZKUMU	47
8.1	Osobnostní rysy rizikového chování u dívek umístěných ve výchovných ústavech	47
8.2	Typy citové vazby s matkou, s otcem, s kamarádem/kou a s partnerem u dívek umístěných ve výchovných ústavech	49
8.3	Užívání tabáku u dívek umístěných ve výchovných ústavech	50
8.4	Užívání tabáku v souvislosti s typy citové vazby s matkou, s otcem, s kamarádem/kou a s partnerem u dívek umístěných ve výchovných ústavech	51
8.5	Osobnostní rysy rizikového chování v souvislosti s typy citové vazby s matkou, s otcem, s kamarádem/kou a s partnerem u dívek umístěných ve výchovných ústavech	56
9	DISKUZE	60
10	ZÁVĚR	65
11	POUŽITÁ LITERATURA	66
12	PŘÍLOHY	71
12.1	Informovaný souhlas	71
12.2	Dotazník pro zjištění demografických údajů a pro zmapování užívání návykových látek mezi adolescenty	74
12.3	Dotazník struktury vztahů ECR-RS	76
12.4	Dotazník SURPS	79
13	SEZNAM GRAFŮ	80
14	SEZNAM TABULEK	81

1 ÚVOD

„Teplo "rodinného hnízda" poskytuje duchovnu téměř celoživotně pocit klidu, bezpečí a jistoty.“ (Erich von Däniken)

Diplomová práce se zabývá osobnostními rysy rizikového chování v souvislosti s typy citové vazby a fenoménem užívání tabáku u dívek v adolescentním věku, které jsou umístěné ve výchovných ústavech v České republice.

Období adolescence je charakteristické hledáním vlastní identity a dosažením přijatelného sociálního postavení ve společnosti (Vágnerová, 2012b). V tomto období hrají významnou roli nejen vrstevníci, kteří se stávají zdrojem porozumění a opory, ale svůj význam mají i rodiče samotní i přesto, že zvýšeným vlivem vrstevníků postupně klesá jejich vliv. Co se týče rizikového chování, je období adolescence velmi citlivé pro jeho vznik a do určité míry jej lze považovat za součást vývoje, neboť může napomáhat řešit aktuální potřeby, jako je například zvýšené sebevědomí, být součástí skupiny vrstevníků, apod. (Sobotková & kol., 2014). Pro období adolescence je typické experimentování s návykovými látkami, které na jednu stranu mohou být přínosnou součástí při hledání vlastní identity, ale zároveň mohou představovat vysoké riziko z hlediska řešení vývojových úkolů, které jsou spjaty s tímto obdobím, a může tak dojít k osobní a sociální nezralosti (Kalina, 2015).

Bowlby (2010) definoval citovou vazbou jako trvalé emoční pouto charakteristické potřebou vyhledávat a udržovat blízkost s primární pečující osobou (nejčastěji matkou) a to především v období stresu. Citová vazba vzniká na základě důvěry a vytváří základnu pro budování vztahů v dospělosti. Již od raného dětství dítě potřebuje, aby se mu dostávalo pocitu bezpečí, lásky a náklonnosti, neboť jestliže dítě tyto důležité pocity nedostává, může u něj dojít k zániku či k úplnému chybění citové vazby. Během pobytu v institucionální péči, kam spadají i výchovné ústavy, dochází u dítěte při dlouhodobém pobytu k citovému strádání, neboť mu chybí interakce nejen s primární pečující osobou, díky níž docházelo k uspokojování výše zmíněných pocitů (Helus, 2015).

Teoretická část diplomové práce se zabývá charakteristikou zvolených klíčových slov, které jsou pro téma této práce stěžejní. Na teoretickou část volně navazuje část praktická, která je zaměřená na samotnou realizaci výzkumu. Cílem diplomové práce je zmapovat jednotlivé osobnostní rysy vykazující pozitivní vztah v souvislosti s rizikovým

chováním, zjistit typy citové vazby a zároveň zmapovat souvislost mezi těmito dvěma jevy. Dále si tato práce klade za cíl prozkoumat fenomén užívání tabáku a popsat jej v souvislosti s výskytem typů citové vazby.

Výzkum byl realizovaný v rámci výzkumné studie „Prevence psychosociálních rizik nezletilých žen a matek s rizikovým chováním prostřednictvím korekce vztahové vazby“ pod vedením PhDr. Pavly Doležalové zaštitěnou Národním ústavem duševního zdraví v Klecanech.

2 INSTITUCIONÁLNÍ PÉČE

„Ústavní výchova má svoje nezastupitelné místo ve společnosti. Pracuje v ní spousta lidí, majících vřelý vztah k dětem a umožňující jim, často poprvé prožít vztah důvěry k dospělému člověku. Školská výchovná zařízení mají své velké nedostatky, ale jsou a vzhledem k celospolečenské situaci i limitujícím možnostem náhradní rodinné péče ještě dlouho budou jediným východiskem pro mnoho dětí“ (Jánský, 2004, s. 98).

2.1 Definice institucionální péče

Pod pojmem institucionální péče se rozumí péče, která je dočasná a ve které nedochází k vzájemnému sdílení života, jako tomu bývá v rodině dítěte. Vychovatelé v těchto institucích zachovávají svoji profesionalitu a citovou neutralitu, kdy se snaží ke všem dětem chovat stejně. Vychovatelé nemají s dětmi společnou budoucnost a zároveň jsou si vědomi toho, že se v určitém předem daném období budou muset s dětmi rozejít (Vágnerová, 2012a).

Za zmínku v této kapitole stojí pojem *institucionální deprivace*, kterou ve své práci popisuje Běhounková (2011) jakožto deprivaci vztahující se k dětem, které jsou dlouhodobě umístěny v zařízeních institucionální péče. Během pobytu v zařízeních institucionální péče dochází u dítěte nejen k citovému strádání, ale i k *posilování nežádoucí vazby* dítěte na prostředí institucionální péče a zároveň k *oslabování schopnosti obstát v samostatném životě* po opuštění takového zařízení. Díky stereotypnímu prostředí institucionální péče dochází u dítěte ke snížení schopnosti tolerance a ke zvýšení psychické zranitelnosti a zároveň ke zvýšenému výskytu rizikového a impulzivního chování.

Institucionální péče je opatření, které bylo navrženo orgánem sociálně-právní ochrany dětí a schválené soudem (Matoušek, 2016). V České republice je institucionální péče právně ukotvená v zákoně č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů.

Jestliže je výchova dítěte nebo jeho řádný vývoj vážně ohrožen nebo narušen či jestli není schopen se rodič o dítě starat a zabezpečit jej, může soud nařídit, aby bylo dítě umístěno do institucionální péče. Avšak ještě před tímto nařízením, je potřeba, aby soud zvážil, zda není možné jiné alternativy (například náhradní rodinná péče). Institucionální

péči lze nařídit nejdéle na dobu 3 let, avšak i po této době je možné pobyt prodloužit, jestliže důvody pro nařízení této péče stále přetrvávají. I přesto by však měla institucionální péče trvat pouze po nezbytně nutnou dobu.¹

Institucionální péče v České republice spadá do funkce tří ministerstev; kdy se konkrétně jedná o²:

➤ *Ministerstvo zdravotnictví* (dále jen MZ)

Do MZ spadají děti od narození do 3 let věku a patří sem zařízení jako jsou kojenecké ústavy, dětské domovy a dětská centra. Mezi indikace přijetí patří zdravotní (například velmi vážný zdravotní stav znemožňující poskytování péče v rodině), sociální (například rozvrat v rodině, rodiče ve výkonu trestu) a zdravotně-sociální problémy (například možné podezření na syndrom CAN, závažný zdravotní problém na straně rodičů).

➤ *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* (dále jen MŠMT)

Do MŠMT spadají děti starší 3 let a zařízení, které do této oblasti patří, jsou rozdělena podle účelu, který mají splňovat. Podle zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů sem patří tato zařízení:

- *diagnostický ústav*, kde jsou děti diagnostikovány a následně umístěny do konkrétních zařízeních. Pobyt v diagnostickém ústavu by neměl přesáhnout dobu 8 týdnů.
- *dětský domov*, kam jsou umístovány děti bez závažnějších poruch chování, popřípadě i nezletilé matky se svými dětmi. Dětský domov je určen pro děti od 3 let do 18 let, popřípadě do 26 let věku, než dítě ukončí přípravu na budoucí zaměstnání.
- *dětský domov se školou*, ve kterém se nachází děti, u kterých se vyskytují závažnější poruchy chování, či které potřebují výchovně léčebnou péči

¹ Tyto informace byly staženy z <http://slovník.mpsv.cz/ustavni-vychova.html> dne 26/1/2017.

² Tyto informace byly staženy z <http://www.knihovnanrp.cz/cz/nahradni-rodinna-pece/system-nahradni-rodinne-pece-v-cr/institucionalni-ustavni-pece-o-dite/> dne 19/1/2017.

vzhledem k přechodné nebo trvalé duševní poruše nebo děti, které mají nařízenou ochrannou výchovu. Dětský domov se školou je určen pro děti od 6 let do ukončení povinné školní docházky, tzn. do 15 let věku dítěte.

- *výchovný ústav*, který je určen pro děti, u kterých byla nařízena ústavní výchova nebo jim byla uložena ochranná výchova a jsou starší 15 let věku. Popřípadě zde mohou být i děti starší pouze 12 let, které mají uloženu ochrannou výchovu a u kterých se vyskytují tak závažné poruchy chování, kvůli kterým nemohou být umístěny do dětského domova se školou.

➤ *Ministerstvo práce a sociálních věcí (dále jen MPSV)*

Do MPSV spadají zařízení jako jsou domovy pro děti se zdravotním postižením a zařízení pro děti vyžadující okamžitou péči.

2.2 Výchovné ústavy

Podle zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů je výchovný ústav zařízení, do kterého, jak už bylo zmíněno výše, jsou umístěny děti, které jsou starší 15 let věku (popřípadě jsou starší pouze 12 let) a u kterých se vyskytují velmi závažné poruchy chování a mají nařízenou ústavní výchovu nebo uloženu ochrannou výchovu. Výchovný ústav dětem poskytuje zejména funkci výchovnou, sociální a vzdělávací a je odděleně zřízen pro děti:

- *s nařízenou ústavní výchovou*
- *s uloženu ochrannou výchovou*
- *které jsou nezletilými matkami*
- *vyžadující výchovně léčebnou péči*

2.2.1 Statistika výchovných ústavů na území České republiky

V této podkapitole se nachází statistické údaje týkající se počtu výchovných ústavů v České republice a celkový počet dětí a dívek umístěných ve výchovných ústavech v letech 2005/2006-2015/2016.³

Jak si lze v Tabulce 1 všimnout, během 11 let došlo ke snížení počtu výchovných ústavů v České republice, konkrétně se počet zařízení snížil o šest, s čímž je spojený i snížený počet lůžkové kapacity. Co se týká počtu umístěných dětí ve výchovných ústavech, tak pouze v letech 2008/2009 došlo k výraznějšímu nárůstu počtu dětí, a poté již začíná tento počet dětí klesat, kdy rozdíl mezi lety 2005/2006-2015/2016 je rovných 311 dětí.

Tabulka 1: Počet výchovných ústavů a počet umístěných dětí ve výchovných ústavech v České republice v letech 2005/2006-2015/2016

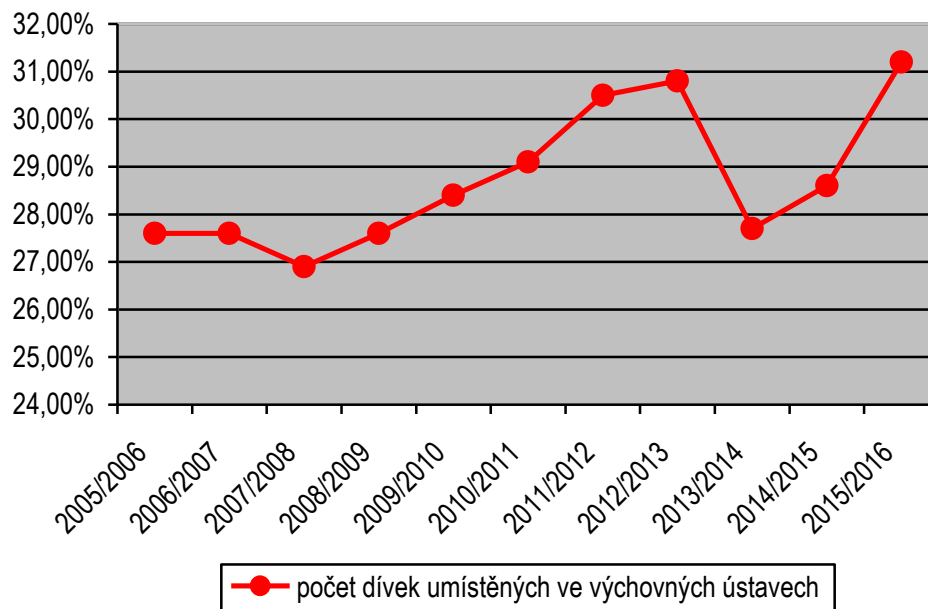
V letech	Celkový počet zařízení	Lůžková kapacita	Celkový počet umístěných dětí	Z toho počet umístěných dívek	
				abs.	rel.
2005/2006	34	1 426	1 400	386	27,6 %
2006/2007	34	1 449	1 404	387	27,6 %
2007/2008	33	1 424	1 430	384	26,9 %
2008/2009	34	1 467	1 546	426	27,6 %
2009/2010	33	1 424	1 534	435	28,4 %
2010/2011	33	1 429	1 445	420	29,1 %
2011/2012	33	1 439	1 395	425	30,5 %
2012/2013	29	1 311	1 269	391	30,8 %
2013/2014	29	1 297	1 146	318	27,7 %
2014/2015	28	1 307	1 081	309	28,6 %
2015/2016	28	1 237	1 089	340	31,2 %

Vzhledem k tomu, že se tato diplomová práce zabývá konkrétně dívkami, které byly umístěny ve výchovných ústavech, tak je zde ještě zvlášť zdůrazněn jejich počet, kdy Graf 1 poukazuje na počet dívek, které byly umístěny ve výchovných ústavech v České republice v letech 2005/2006 až 2015/2016. Od roku 2007/2008 až do roku 2012/2013 lze vidět pozvolný vzestup počtu umístěných dívek ve výchovných ústavech, kdy se konkrétně jedná o necelé 4 %. O rok později si lze všimnout mírného poklesu o 3,1 % a ihned poté opět začíná výskyt umístěných dívek ve výchovných ústavech vzrůstat, kdy v roce

³ Tyto informace byly staženy z <http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp> dne 1/3/2017.

2015/2016 dosahuje 31,2 % ze všech umístěných dětí ve výchovných ústavech v České republice.

Graf 1: Počet dívek umístěných ve výchovných ústavech v České republice v letech 2005/2006-2015/2016

3 ADOLESCENCE

3.1 Vymezení období adolescence

Termín adolescence je odvozen z latinského slova *adolescere*, což lze přeložit jako *dorůstat, dospívat*. Poprvé byl tento termín označující konkrétní období života použit v 15. století. Období adolescence bývá datováno od 15 let do 20 let věku (popřípadě 22 let), kdy je začátek tohoto období spojován s plnou pohlavní zralostí (Macek, 2003).

Adolescence je obdobím transformace mezi dětstvím a dospělostí. Během tohoto období dochází k několika změnám, kdy se konkrétně jedná o změny na biologické, psychické a sociální úrovni (Sobotková & kol., 2014). Dle Langmeiera a Krejčířové (2006) dochází na daných úrovních k těmto změnám:

- *biologická úroveň*, kdy se jedná o úsek změn, které jsou na jedné straně ohraničeny prvními známkami pohlavního zrání a zrychlením růstu a na druhé straně dovršením plné pohlavní zralosti.
- *psychická úroveň*, kdy změny na této úrovni lze charakterizovat ohlášením nových pudových sklonů a hledáním způsobů, jak je uspokojit, dále emoční labilitou a v neposlední řadě rozvojem abstraktního způsobu myšlení.
- *sociální úroveň*, kdy během období adolescence dochází k novému sociálnímu zařazení do společnosti, mění se pojetí vlastní role a nově reflektovaného sebepojetí adolescenta.

Veškeré tyto změny většinou probíhají souběžně a navzájem závisle (Langmeier & Krejčířová 2006).

Vágnerová (2012b, s. 367) popisuje období adolescence jako *období hledání a přehodnocování, v němž má jedince zvládnout vlastní proměnu, dosáhnout přijatelného sociálního postavení a vytvořit si subjektivně uspokojivou, zralejší formu identity*.

3.2 Vývojové úkoly spojené s obdobím adolescence

Vývojovými úkoly v období adolescence se například zabýval Robert James Havighurst (1900-1991), který ve svých vývojových úkolech definoval potřeby a očekávání nejen společnosti, ve které adolescent žije, ale i potřeby a očekávání adolescenta

samotného. Veškeré potřeby a očekávání zahrnují to, co přijde adolescentovi během svého života důležité a zároveň i to, co si uvědomuje, že je důležité, aby naplnil v rámci svého života v daném prostředí a společnosti (Macek, 2003).

Havighurst popisuje vývojové úkoly pro období adolescence následovně (Sobotková & kol., 2014):

- *dosáhnout nových a zralejších vztahů s vrstevníky obou pohlaví*
- *dosáhnout mužské nebo ženské sociální role*
- *akceptovat svou tělesnou konstituci*
- *dosáhnout emoční nezávislosti od rodičů a jiných dospělých*
- *připravit se na manželství a rodinný život*
- *připravit se na ekonomickou nezávislost*
- *osvojit si určité hodnoty a etický systém*
- *dosáhnout společensky zodpovědného chování*

Podle Eriksona (2002) spadá období adolescence do pátého vývojového stadia, které je charakteristické hledáním vlastní identity, bojem s nejistotou a pochybnostmi o sobě samém a o své pozici ve společnosti; konkrétně se jedná o vývojové stádium „*identita proti zmatení rolí*“. Erikson (in Macek, 2003, str. 62) popisuje období adolescence jako *konflikt mezi potřebou integrace sebe samého a potřebou vyrovnat se s nejasnými požadavky společnosti tak, aby byl adolescent schopen najít a akceptovat svoje vlastní místo a hodnotu jako člen tohoto společenství*.

Macek (2003) popisuje dva aspekty identity, kdy se jedná o:

- *osobní aspekt*, který především vychází z intimní sebereflexe a sebehodnocení. Měl by dát adolescentovi pocit vlastní jedinečnosti, neopakovatelnosti a ohraničenosti ve vztahu k druhým a měl by nalézt odpověď na otázku: „*kdo jsem*“.
- *sociální aspekt* dává pocit začlenění, spolupatřičnosti a kontinuity ve vztazích i v čase a měl by odpovědět na otázky: „*kam patřím*“, „*čeho jsem součástí*“, „*odkud pocházím*“ a „*kam směřuji*“.

3.2.1 Vývojové úkoly v období adolescence spojené s užíváním návykových látek

Během hledání vlastní identity může mít svou určitou roli i užívání návykových látek. Užívání návykových látek může být součástí experimentování a hledání, dále může docházet k prohloubení zmatků při hledání identity či užívání návykových látek může podpořit problematické řešení vývojové krize a být tak součástí „odmítnutí role“. Užívání návykových látek může být v období adolescence přínosnou součástí při hledání vlastní identity, ale zároveň je zde i vysoké riziko, že užívání návykových látek zabrání řešení vývojových úkolů a dojde tím k uzavření cesty k osobní a sociální zralosti (Kalina, 2015).

3.3 Dělení období adolescence

Existuje několik typů dělení období adolescence; například podle Vágnerové (2012b) na *ranou a pozdní adolescenci*, podle Langmeira a Krejčířové (2006) na *období pubescence*, které se dále dělí na fázi *prepuberty a puberty, a období adolescence*.

V této diplomové práci bude detailněji popsáno dělení adolescence podle Macka (2003), který období adolescence označuje jako *celé období mezi dětstvím a dospělostí* a dělí je na:

- *časná adolescence*, je první období adolescence, které je datované od 10 (11) let do 13 let věku. V tomto období dominují pubertální změny, kdy se například jedná o zvýšený zájem o vrstevníky opačného pohlaví, což bývá podpořeno projevujícím se pohlavním pudem a výskytem sekundárních pohlavních znaků.
- *střední adolescence* je ohraničena věkem od 14 let do 16 let věku. Během tohoto období dochází k výraznému odlišování adolescenta od svého okolí (například styl oblékání, typické chování či poslouchání specifické hudby). Pro toto období je dále charakteristické hledání osobní identity, kdy se konkrétně jedná o vlastní jedinečnost a autentičnost. Dalo by se říci, že v tomto období probíhají změny, které jsou způsobeny samotným adolescentem.
- *pozdní adolescence* neboli poslední období adolescence je datované od 17 let do 20 let (či později) a nejvíce směřuje k dospělosti. Adolescent přemýšlí nad svými cíli a plány do budoucna, zvyšuje se jeho potřeba někam patřit, na něčem se podílet a něco s někým sdílet.

3.4 Vztahy v období adolescence

3.4.1 Vztah adolescenta s rodiči

Oba dva rodiče se během období adolescence chovají odlišným způsobem; zatímco otec si udržuje od adolescenta větší odstup, matka bývá více emotivnější a většinou bývá tou, která častěji po adolescentovi něco žádá či ho o něco prosí (Vágnerová, 2012b).

Podle Vágnerové (2012b) bývá vztah mezi matkou a adolescentem charakteristický *odmítáním nadměrného pečovatelsví, hlídáním a dáváním rad* ze strany matky. Ačkoliv má matka pro adolescenta stále nejvýznamnější roli, snaží se adolescent v tomto období její péči vyhnout a uniknout jí.

Macek a Lacinová (2012) popisují vztah mezi adolescentem a rodiči ve třech vývojových období adolescence, která byla zmíněna v kapitole výše, to znamená vztah mezi adolescentem a rodiči v období:

- *časné adolescence*, kdy je pro adolescenta důležité, aby ze strany rodičů cítil zájem, emoční podporu, určitý respekt a v neposlední řadě, aby vzájemná komunikace působila spíše jako partnerství.
- *střední adolescence*, ve které je stále důležitý vřelý vztah ze strany rodičů (konkrétně od rodiče stejného pohlaví), který je následně dobrým ukazatelem celkového sebehodnocení adolescenta. Vzhledem k tomu, že se v tomto období nejvíce tvoří vlastní identita adolescenta, kdy je pro adolescenta velmi důležitá jeho jedinečnost a autentičnost, očekává adolescent od svých rodičů pocit důvěry, částečný prostor svobody a zároveň projev respektu k jeho potřebám, zájmům a jedinečnosti.
- *pozdní adolescence*, během které adolescent dosáhne právní plnoletosti, díky které rodiče snadněji přijímají jeho právo na autonomní rozhodování a na jeho samostatný život. Zároveň adolescent prožívá vztah s rodiči na dvou rovinách, kdy na jedné straně se rodičům vzdaluje a stává se více autonomní ve svém jednání a rozhodování a na druhou stranu dochází k častému přehodnocení původních konfrontačních stanovisek ve směru k rodičům.

Vzhledem k tomu, že cílovou skupinou této diplomové práce jsou dívky, bude níže v podkapitolách popsán stručný vztah mezi oběma rodiči a dcerou jakožto adolescenta.

3.4.1.1 Vztah dcery-adolescenta k matce

Matka s dcerou jsou si většinou *vzájemnou oporou*, avšak v období adolescence může být tento vztah narušen *vzájemnou rivalitou*, kdy má dcera potřebu zdůraznit svou vlastní kvalitu ženské role a zároveň matka má potřebu tuto tendenci u dcery potlačovat. Matka by měla dceru podporovat v její nové ženské roli a přestat ji vnímat a chovat se k ní jako k dítěti (Vágnerová, 2012b).

3.4.1.2 Vztah dcery-adolescenta k otci

Otec si v období adolescence udržuje od dcery odstup, neboť se cítí být v rozpacích a neví, jak by měl s dcerou komunikovat, když už přestala být dítětem a začíná se z ní pomalu stávat dospělá žena. Odstupu z otcovy strany lze porozumět jako projev *sociálně dané tabuizace incestní erotické přitažlivosti*. Otec bývá v tomto období pro dceru takzvaně *model mužské role*, což je jakousi doplňující částí, která je potřebná k rozvíjení ženské role (Vágnerové, 2012b).

3.4.2 Vztah adolescenta s vrstevníky

Během období adolescence vzrůstá význam vztahů s vrstevníky na úkor vztahů s rodiči. Vrstevníci poskytují v období adolescence tzv. *sociální oporu*. Vrstevníci napomáhají adolescentovi v procesu získávání autonomie, což se projevuje snižováním závislosti na rodičích a zvyšováním míry sdružování se s vrstevníky. Vrstevníci se v období adolescence stávají primárním zdrojem porozumění (Macek & Lacinová, 2012).

Dále vrstevníci v období adolescence slouží jako opora při vytváření *individuální identity* adolescenta díky tzv. *skupinové identitě*, která je významnou součástí individuální identity a která adolescentovi napomáhá překonat nejistotu v procesu osamostatňování, respektive v jeho individuaci. To, že je adolescent vázán na skupinu, snižuje individuální zodpovědnost a zvyšuje pocit sebevědomí a sebejistoty, čehož by adolescent bez skupiny zřejmě nedosáhl (Vágnerové, 2012b).

4 CITOVÁ VAZBA

4.1 Teorie citové vazby

Hlavním představitelem teorie citové vazby; respektive *attachmentu*, je anglický psychoanalytik John Bowlby (1907-1990), který citovou vazbu definuje jako trvalé emoční pouto, které je charakterizované potřebou vyhledávat a udržovat blízkost s primární pečující osobou (nejčastěji matkou), a to především v podmínkách stresu (Bowlby, 2010). Pouto mezi dítětem a primární pečující osobou vzniká na základě bazální důvěry či nedůvěry a zároveň vytváří základnu pro budování komplexních vztahů v dospělosti (Léčbych & Pospíšilíková, 2012). Díky primární pečující osobě by mělo dojít k naplnění čtyř hlavních funkcí citové vazby, mezi které patří (Kalina, 2013):

- *udržování blízkosti* (dítě vyžaduje být co nejbližší primární pečující osobě)
- *separační úzkost* (dítě prochází značnou úzkostí v době nepřítomnosti primární pečující osoby)
- *bezpečné útočiště* (dítě vyhledává bezpečný prostor u primární pečující osoby v době nebezpečí či při prožívání úzkosti)
- *bezpečná základna* (dítě poznává svět kolem sebe s důvěrou, že jej primární pečující osoba bude chránit před možným výskytem nebezpečí)

Dítě si během prvního roku života vytváří tzv. *hierarchii vztahových osob*, k nimž se v době hrozícího nebezpečí navrácí. Například není-li přítomna primární pečující osoba, respektive matka, v době pocitu strachu dítěte, dítě se může obrátit na sekundární vztahovou osobu, například na otce (Brisch, 2011).

Citová vazba se projevuje *vazebným chováním*, což je forma chování, které se aktivuje v zátěžových situacích a v jejímž důsledku dítě získává nebo udržuje blízkost s primární pečující osobou. Během zdravého vývoje vede vazebné chování nejen ke vzniku citového pouta mezi dítětem a primární pečující osobou, ale později i mezi dospělým a dospělým (Bowlby, 2013).

Díky emocionálním, kognitivním a sociálním zkušenostem vzniklých z interakcí s primárně pečující osobou s dítětem, si dítě v prvním roce života vytváří takzvané *vnitřní pracovní modely*, což jsou psychické struktury, které řídí regulaci emocí, chování a

zpracování informací související s vazbou s primární pečující osobou a které fungují na dvou rovinách (Macek & Lacinová, 2012):

- *implicitně-procedurální úroveň*, která vzniká již od počátku vývoje dítěte a která zahrnuje integraci strategie chování dítěte v zátěžové situaci.
- *evaluačně-deklarativní úroveň*, která se vyvíjí od poloviny 2. roku dítěte a do které spadá *mentální reprezentace*, která zahrnuje *reprezentaci primární pečující osoby* (očekávání emocionální přístupnosti a podpory) a *reprezentaci sebe sama* (očekávání vlastní efektivity a kompetence ve vztazích; sebeobraz dítěte).

4.2 Vývojové fáze citové vazby

Bowlby (1975; in Hašto, 2005) rozděluje vývoj citové vazby na čtyři fáze, kdy však nejsou jednotlivé fáze jasně ohraničené, ale navzájem se prolínají:

- 1. fáze: *Orientace a signály bez rozlišování vztahové osoby*

Dítě v této fázi reaguje na podněty lidí, ale zatím nemá dostatečnou schopnost rozlišovat jednotlivé osoby. Dítě se orientuje na osobu, sleduje ji očima, usmívá se na ni a chytá části jejího těla. Častým projevem dítěte je pláč, který většinou ustane, jakmile dítě uslyší lidský hlas nebo spatří lidskou tvář. Lze předpokládat, že tímto chováním dítě prodlužuje čas, který osoba tráví v blízkosti dítěte.

První fáze většinou trvá do 8.-12. týdne života dítěte, popřípadě při nepříznivých podmínkách může trvat i déle.

- 2. fáze: *Orientace a signály směřující k jedné či více rozlišeným osobám*

Dítě v této fázi začíná rozlišovat známé osoby od neznámých a zároveň od sebe dokáže rozlišit i osoby nejbližší ve svém okolí, kdy již výrazněji reaguje na primární pečující osobu.

Druhá fáze obvykle probíhá do 6. měsíce života dítěte.

- 3. fáze: *Udržování blízkosti vztahové osoby*

Ve třetí fázi vývoje citové vazby lze podle Bowlbyho pozorovat jednoznačnou citovou vazbu. Dítě používá primární pečující osobu jako svou výchozí základnu, ze které prozkoumává své okolí. Při odchodu primární pečující osoby má dítě tendenci ji

následovat a při jejím návratu má dítě potřebu se s ní radostně přivítat. K cizím osobám dítě přistupuje s větší opatrností a většinou tyto osoby dříve či později vyvolají u dítěte obavy a následné stažení se.

Třetí fáze začíná mezi 6. měsícem až 1. rokem života dítěte, jestliže mělo dítě malé množství kontaktu s primární pečující osobou, a většinou trvá do 2. až 3. roku dítěte.

➤ 4.fáze: *Budování vztahu a partnerství*

Dítě se pomocí pozorování své primární pečující osoby postupně učí, jaké má primární pečující osoba plány a cíle a zároveň dítě začíná být schopné vyvozovat její pocity. Vztah dítěte a primární pečující osoby se posouvá ze závislosti dítěte na primární pečující osobě do komplexnějšího partnerství. Zároveň i pohled dítěte na svět je již mnohem komplexnější.

4.3 Typy citové vazby

4.3.1 Typy citové vazby v dětství

Citovou vazbou v dětství se zabývala americká psycholožka Mary Ainsworthová (1913-1999), která pomocí metody „*strange situation*“, respektive neznámé situace, popsala typy citové vazby vyskytující se během dětství. Tato metoda se realizuje mezi 12.-19. měsícem života dítěte za přítomnosti dítěte, matky a cizí osoby a probíhá v předem zařízeném pokoji pro dětské hry, který žádný ze zúčastněných neznají. Průběh této metody je členěn do osmi epizod po třech minutách, v jejichž průběhu se matka od svého dítěte dvakrát odloučí a po několika minutách se za ním opět vrátí. Tím by mělo dojít k aktivizaci vazebného systému dítěte a k následnému vyhodnocení typu citové vazby (Brisch, 2011).

V průběhu metody bylo sledováno, jak dítě reaguje na odchod a následně návrat své matky, kdy se především u dětí lišily reakce na matku po jejím návratu. Následně na základě těchto reakcí Ainsworthová rozlišila čtyři typy citové vazby (Běhounková, 2011; Brisch, 2011):

- *jistý typ citové vazby* je nejvhodnějším typem citové vazby, který vzniká, když dítě vnímá svou matku jako dostupnou a zároveň je mu srozumitelné její chování. Dítě projevuje silné vazebné chování, kdy na odchod své matky reaguje negativními

emocemi a po matčině návratu vyžaduje její pozornost, nechává se utiшит, a následně se vrací nazpět ke hraní.

- *úzkostně vyhýbavý typ citové vazby* se vyskytuje u dítěte, pro které je matka fyzicky přítomna, ale psychicky je pro dítě obtížně dostupná. Během odchodu své matky dítě nedává najevo výrazné vazebné chování směrem k matce a většinou si hraje dál. Při matčině návratu se dítě chová odtazižitě a vyhýbavě, což lze vysvětlit jako obrana proti zklamání a odmítnutí vůči své matce.
- *úzkostně vzdorující typ citové vazby* lze spatřit u dítěte, jehož matka je pro něj nedostupná, nesrozumitelná, z čehož pro dítě plyne strach a frustrace. Pro získání matčiny pozornosti a péče dítě vynakládá velké úsilí. Na odchod své matky dítě reaguje těžko utižitelným pláčem a při matčině návratu na jednu stranu dítě vyhledává její blízkost a na druhou stranu dává své matce najevo svou zlost a vzdor vůči ní.
- *dezorganizovaný typ citové vazby* patří k nejnebezpečnějšímu typu citové vazby. U tohoto typu citové vazby jsou pozorovány stereotypní vzorce chování a pohybu, které jsou vysvětlovány tak, že vazebný systém takového dítěte je sice aktivován, ale jeho vazebné chování se neprojevuje v dostatečně stálých a jednoznačných strategiích chování. Dezorganizovaný typ citové vazby se většinou vyskytuje u dětí zanedbávaných, zneužívaných, týraných a u dětí, jejichž rodiče sami vnášeli do vztahu s dítětem své nezpracované traumatické zkušenosti.

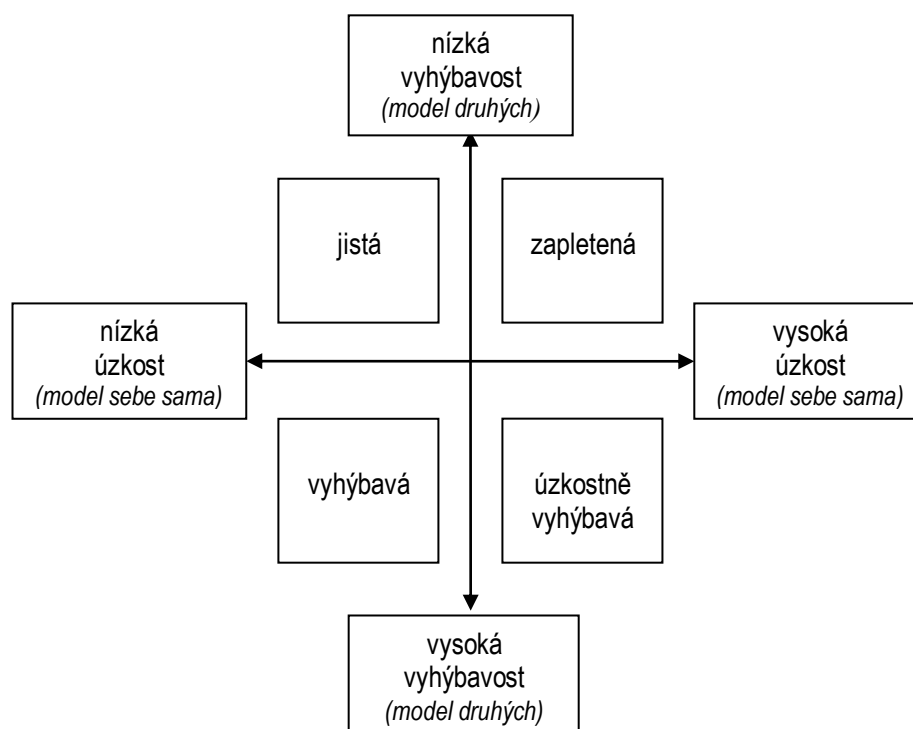
4.3.2 Typy citové vazby v dospělosti

Bartholomew a Horowitz (1991) přišli s hypotézou, že způsob, jakým si člověk tvoří vztah k ostatním lidem, je srovnatelný s tím, nakolik pozitivně či negativně člověk vnímá nejen sám sebe ale i ostatní. Na základě dvou dimenzí citové vazby (viz níže uvedené schéma); konkrétně dimenze úzkosti představující vztah k sobě samému a vyhýbavosti znázorňující vztah k ostatním lidem, rozlišili čtyři typy citové vazby (Slaměník, 2011; Léčbych & Pospíšilíková, 2012; Pešek & Vejrych, 2016):

- *jistá citová vazba* je charakteristická schopností regulovat své prožívání a reflektovat jednání a afekty druhých lidí. Pro jistou citovou vazbu je typické vysoké sebehodnocení, odolnost vůči stresu, stabilnější psychická pohoda a hlavně důvěra nejen v sebe sama, ale i k ostatním lidem.

- *zapletená citová vazba* se vyznačuje nadměrnou ostražitostí v mezilidských vztazích a přemírou zapojení do vztahů; tzn. ostatní lidé do vztahu neinvestují tolik, jako do vztahu investuje sám dospělý. Psychická pohoda bývá spojována s přijetím od ostatních lidí.
- *vyhýbavá citová vazba* klade velký důraz na nezávislost a samostatnost. Typické je popírání a bagatelizování jakékoliv důležitosti blízkých vztahů, emoční chlad a vyhýbání se intimitě.
- *úzkostně vyhýbavá citová vazba* je charakteristická kombinací touhy po navázání vztahu s ostatními lidmi a zároveň vyhýbavostí, která plyne z obav z potenciálního odmítnutí a ublížení. Důvěra v sebe sama a v ostatní lidi kolem je téměř mizivá.

Schéma typů citové vazby⁴

⁴ zdroj: Pešek & Vejrych (2016)

4.4 Citová vazba v období adolescence

Podle Bowlbyho je období adolescence posledním vývojovým stadiem, během kterého se vyvíjí citová vazba a ve kterém se významně rozšiřuje soubor interpersonálních vztahů, což znamená i prostor, ve kterém se uplatňuje vazebné chování. Během adolescence se na základě specifických citových vazeb k primární pečující osobě dotváří vnitřní komplexnější model citové vazby, který do jisté míry předurčuje nejen budoucí chování daného člověka ve vztahu k partnerovi/ce a ke svým vlastním dětem. V období adolescence se plně rozvíjí sebereflexe vlastního chování a prožívání, díky čemuž se velmi důležitými stávají mentální reprezentace či reflektované vnitřní pracovní modely citové vazby, které se začleňují do komplexnějších struktur sebehodnocení, sebepojetí a které zvyšují potenciál aktivní seberegulace vlastního chování a prožívání (Macek & Lacinová, 2012).

Adamove (2017) uvádí charakteristiku citové vazby u adolescentů, kdy adolescent s jistou citovou vazbou má velmi blízký vztah nejen s oběma rodiči ale i se svými vrstevníky. Rodiče spolu s vrstevníky tvoří v této citové vazbě pro adolescenta dva důležité opěrné body. Ostatní typy citové vazby; respektive typy nejisté citové vazby, jsou popsány jako ty typy, ve kterých dochází k vyššímu výskytu rizikového chování, užívání návykových látek, dále k výskytu úzkosti, stresu a deprese. Zároveň se u adolescentů s typy nejisté citové vazby objevuje nižší sociální dovednost a pasivní strategie zvládání.

4.5 Citová vazba u dětí umístěných v institucionální péči

Černá (2012) popisuje děti, které zažily institucionální péči, jako děti, které žijí jakoby „za sklem“. Jejich životní zkušenost, ať už v raném nebo pozdějším dětství, jim ve většině případů říká: „není dobré důvěřovat druhým, svět není bezpečné místo, ochránit se musím stejně sám, lidé kolem mě jsou nevypočitatelní, raději se budu od všech držet dál, neukážu druhým svoji slabost, apod.“

Rakouský psychoanalytik René Spitz (1887-1974) realizoval výzkum, kdy se zaměřil na důsledky absence či narušení citového pouta u dětí, které měly dlouhodobou zkušenost s institucionální péčí (Běhounková, 2011). Spitz zjistil, že ačkoliv bylo dobře postaráno o fyzické potřeby dětí (strava, hygiena), tak jim ale chyběla interakce s primární pečující osobou (respektive s matkou), čímž u dětí docházelo k dlouhodobému neuspokojování potřeby bezpečí, lásky a jistoty. Děti byly apatické a jejich celkově

zdravotní stav byl prokazatelně horší než u dětí vyrůstající mimo institucionální péči.
Tento stav Spitz označil termínem *hospitalismus* (Helus, 2015).

5 RIZIKOVÉ CHOVÁNÍ

5.1 Vymezení pojmu rizikové chování

Pojem rizikové chování se používá až v posledních pěti až deseti letech. Dříve bylo rizikové chování označováno obecnými pojmy, jako je například *problémové chování*, *asociální chování*, *delikventní chování*, *disociální chování*, apod. (Dolejš, 2010).

Matoušek (2016) definuje rizikové chování zaprvé jako jednání, které může mít vliv na život, zdraví nebo sociální integritu jedince a zadruhé jako chování, které je namířeno proti zájmům společnosti, které jsou definovány zákony.

Miovský & kol. (2010) popisuje rizikové chování jako chování, díky němuž dochází k prokazatelnému výskytu zdravotních, sociálních, výchovných a dalších rizik nejen pro samotného jedince ale i pro danou společnost. Dále rizikové chování popisuje jako soubor fenoménů, které je možné podrobit vědeckému zkoumání a na které mají vliv preventivní a léčebné intervence.

5.2 Faktory podílející se na vzniku rizikového chování

Faltusová (2016) ve své práci popisuje faktory, které se mohou podílet na vzniku rizikového chování. Faktory nejprve rozděluje na individuální, rodinné a společenské a následně tyto faktory dále dělí na faktory protektivní a rizikové:

➤ *individuální*

- *protektivní*: sebeúcta, sebedůvěra, vysoká inteligence, zapojení se do dobrovolnictví, pozitivní výhledy a možnosti do budoucna, schopnost sebekontroly, apod.
- *rizikové*: problémové chování během dětství, nízká sebedůvěra a sebeúcta, špatný prospěch ve škole, sklon k riskování, zanedbávání či zneužívání, apod.

➤ *rodinné*

- *protektivní*: dobré vztahy a podpora v rodině, demokratický styl výchovy, otevřená komunikace, apod.

- *rizikové*: významná ztráta v rodině, příliš autoritativní přístup ze strany rodičů či naopak zanedbávající a nadměrně benevolentní výchova, nedostatečná komunikace, apod.
- *společenské*
 - *protektivní*: pozitivní vzory ve společnosti, kvalitní vzdělání, pozitivní poselství v médiích, vytváření příležitostí pro kreativitu mladistvých, apod.
 - *rizikové*: chudoba, negativní vzory ve společnosti, nízká úroveň vzdělání, nezaměstnanost, apod.

5.3 Dělení rizikového chování

Labáth (in Dolejš, 2010) citující Světovou zdravotnickou organizaci (WHO), dělí rizikové chování do tří základních skupin:

- *agresivní formy rizikového chování*, kam patří aktivity, které zahrnují různé formy agresivního chování (například kriminalita, násilí, extremismus, apod.)
- *pasivní formy rizikového chování*, kam spadají aktivity, které negativně ovlivňují život a existenci jedince (například užívání návykových látek, záškoláctví, apod.)
- *kompromisní formy rizikového chování* tvoří aktivity, které v sobě zahrnují sociální a profesní nestabilitu (například vztahové a rodinné problémy, apod.)

V odborné literatuře existuje několik dělení forem rizikového chování, avšak v této diplomové práci bude uvedeno dělení dle Dolejše (2010), který vytvořil vlastní dělení rizikového chování, kdy vycházel z několika odborných zdrojů. Dolejš (2010) rozděluje rizikové chování do sedmi základních forem:

- *užívání a zneužívání návykových látek*
- *kriminalita*
- *šikana, hostilita a agresivní chování*
- *problémové sexuální aktivity*
- *školní problémy a přestupky*

- *extremistické, hazardní a sektářské aktivity*
- *ostatní formy rizikového chování (například poruchy příjmu potravy)*

Dolejš (2010) dále zmiňuje, že jednotlivé formy rizikového chování bývají často vzájemně propojeny a u daného jedince se vyskytují ve stejném časovém rámci (například užívání návykových látek bývá spojováno s kriminalitou, rizikovým sexuálním chováním, apod.)

5.4 Osobnostní rysy vztahující se k rizikovému chování

V této podkapitole budou popsány konkrétní osobnostní rysy, které mají vliv na výskyt rizikového chování a mezi které patří negativní myšlení, přecitlivělost, impulzivita a vyhledávání vzrušení. Tyto osobnostní rysy budou níže detailněji definovány a následně v metodologické části této práce bude popsána metoda (dotazník SURPS, respektive dotazník zabývající se škálou osobnostních rysů představujících riziko z hlediska užívání návykových látek), která umožňuje měřit výše uvedené osobnostní rysy.

5.4.1 Negativní myšlení (*Hopelessness*)

Negativní myšlení, beznadějnost či skleslost, tak lze popsat první ze čtyř osobnostních rysů, který vychází z negativního posílení, který se projevuje snížením depresivních stavů a rysů osobnosti. Horní pásmo tohoto osobnostního rysu bývá spojováno s užíváním návykových látek, které mohou mít vlastnosti vedoucí k negativnímu posílení (například alkohol, analgetika, některé léky na předpis, apod.) (Dolejš, M., Miovský, M. & Řehan, V., 2012). Dle slovníku Americké psychologické asociace (2007, s. 447) je tento pojem definován jako: *„pocit, že člověk nezažije kladné emoce nebo nenastane zlepšení jeho stavu. Negativní myšlení se často vyskytuje u těžkých a závažných depresivních epizod a jiných depresivních poruch a je často přítomná při pokusech či dokonáných sebevraždách.“*

Negativní myšlení je významně spojeno s teorií kognitivní terapie Aarona Becka, která na negativní myšlení nahlíží jako na součást tzv. *kognitivní triády* opakujících se negativních postojů, kdy se jedná o pohled jedince na sebe (negativní sebepojetí, bezcennost sebe sama), na svět kolem sebe (přecenění požadavků na vlastní osobu, prožívání světa bez jakéhokoliv významu) a do budoucna (beznadějnost) (Skopal, 2012).

Charvát (2009) dále uvádí, že k negativnímu myšlení patří mimo jiné i pesimismus, pocit neschopnosti, introverze a plachost. Takový člověk své pocity často řeší uzavíráním se před světem (vyhýbá se situacím, které obnášejí sociální interakci) a závislostí (závislostí na druhých nebo užíváním návykových látek, popřípadě kombinací těchto dvou projevů). Ačkoliv negativní myšlení a smutek bývají do určité míry normální, pro mnohé adolescenty je pesimismus a pocit neschopnosti běžně se vyskytujícím prvkem jejich života. Často se cítí být zbyteční, mají tendenci na sebe brát vinu za vznik nepříznivých situací a spoustu času tráví o samotě.

5.4.2 Přecitlivělost (*Anxiety Sensitivity*)

Přecitlivělost pozitivně souvisí s motivy chování vedoucího ke zmírněné úzkosti a ke zvládnání stresových situací (Dolejš, M., Miovský, M. & Řehan, V., 2012). Podle slovníku Americké psychologické asociace (2007, s. 64) je tento pojem popsán jako: *„strach, že pocity spojené s úzkostí budou mít škodlivé důsledky. Přecitlivělý jedinec bude pravděpodobně na pocity úzkosti reagovat bázlivěji než jedinec s nízkou mírou přecitlivělosti. Například, člověk s vysokým skórem v dimenzi „přecitlivělost“ bude pravděpodobně pocity závratí vnímat jako znak potlačené choroby nebo mdlob, zatímco člověk s nízkou mírou přecitlivělosti bude často tyto pocity jako jednoduše nepříjemné. Výzkum ukazuje, že vysoká přecitlivělost je rizikovým osobnostním faktorem pro rozvoj panické úzkosti nebo panické poruchy.“*

Charvát (2009) dodává, že přecitlivělost bývá spojována se zvýšenou mírou užívání alkoholu, kdy mezi motivy může patřit zvládnutí krizových situací či přizpůsobení se okolí. Naopak mezi užíváním marihuany a přecitlivělostí výzkumy potvrdily negativní vztah, který je zřejmě zapříčiněný strachem z pocitů, které marihuana vyvolává (Skopal, 2012).

5.4.3 Impulzivita (*Impulsivity*)

Impulzivitě lze rozumět jako druh reflexního, nerozvážného, rizikového chování, kdy se jedná o okamžitou akci, která je provedená při vědomí, bez zábran a se značnou energií. Tento osobnostní rys má pozitivní vztah se vznětlivostí, s citovou nestálostí a s nedostatkem sebeovládání. (Dolejš, M., Miovský, M. & Řehan, V., 2012).

Charvát (2009) impulzivitu charakterizuje jako nedostatečnou schopnost oddálit behaviorální reakce ve srovnání s možností okamžitého „posílení“. Z důvodu nedostatku autoregulace představuje impulzivita rizikový faktor z hlediska zneužívání návykových látek, které jsou zdrojem okamžitého posílení.

5.4.4 Vyhledávání vzrušení (*Sensation Seeking*)

Poslední osobnostní rys lze chápat jako tendenci vyhledávat vzrušující aktivity a zapojovat se do nich. Je to jakýsi způsob zvyšování podráždění a vzrušení. Vyhledávání vzrušení je spojeno s experimentálním, nadměrným a nekontrolovatelným užíváním návykových látek. Horní pásmo tohoto osobnostního rysu vypovídá o užívání více návykových látek najednou (Dolejš, M., Miovský, M. & Řehan, V., 2012).

Charvát (2009) zmiňuje, že se osobnostní rys vyhledávání vzrušení projevuje zvýšenou mírou riskování či lehkomyšlným chováním, kam například spadá nebezpečné řízení motorových vozidel, krádeže v obchodech, nechráněný pohlavní styk či užívání návykových látek. Tento osobnostní rys se může objevovat současně spolu s osobnostním rysem impulzivita, ale není to pravidlem.

5.5 Rizikové chování v období adolescence

Období adolescence je dle Macka (2003) velmi citlivé období pro vznik *rizikového chování*, které může být dvojího typu. Zaprvé se jedná o poškozování zdraví samotného adolescenta (duševní a tělesné zdraví) a zadruhé může být rizikové chování adolescenta spjaté s ohrožením společnosti (negativní vliv a újma na druhých lidí).

Sobotková & kol. (2014) popisuje, že rizikové chování je do určité míry považováno za součást vývoje adolescenta, kdy se až 50 % adolescentů během svého období zapojí alespoň do jedné z forem rizikového chování, které má určité charakteristické projevy, a po dosažení dospělosti ve většině případů samo odezní. Rizikové chování může v období adolescence být účelové a funkční vzhledem k osobnostnímu vývoji adolescenta. Rizikové chování může adolescentovi napomáhat řešit jeho aktuální potřeby, kam může například spadat zvýšení sebevědomí, sebedůvěry, zapojení se do skupiny vrstevníků, apod.

Motivací k rizikovému chování dle Sobotkové & kol. (2014) může být:

- *touha po vzrušení*
- *vyhledávání dobrodružství*
- *experimentování*
- *vybočení ze stereotypu*
- *vrstevnický tlak*

6 UŽÍVÁNÍ TABÁKU

Užívání tabáku má klasické vlastnosti tabákové pandemie: „*původcem je cigareta, zdrojem tabákový průmysl, vektorem marketing a vnímavým organismem v naprosté většině dítě či adolescent*“ (Králíková, 2015, s. 11).

6.1 Charakteristika tabáku

Tabák pochází z Ameriky, kde byl využíván k různým rituálům a až později v 15. století byl přivezen do Evropy. Jedná se o jednoletou bylinu z čeledi lilkovitých dosahující 1-2 metry. Psychotropní složkou tabáku je alkaloid nikotin, což je prudký jed, který se váže na nikotinové receptory v centrální nervové soustavě. Díky nikotinu dochází ke zvýšení soustředivosti, bdělosti a paměti a zároveň k potlačení podrážděnosti, agresivity a ke snížení chuti k jídlu. V tabákovém kouři je dále obsaženo mnoho dalších látek (více než 4 000 plynných a pevných částic), z nichž asi 60 látek je prokazatelně kancerogenních (Kalina, 2015).

Kouření je nejčastější příčinou předčasných úmrtí a nemocí. Jedná se především o nádorové onemocnění (například rakovina plic, hrtanu, žaludku, apod.), chronickou obstrukční plicní chorobu, infarkt myokardu, cévní mozkovou příhodu či kouření může způsobovat komplikace během těhotenství a při porodu (Pilařová, 2003).

Tabák se v České republice užívá různým způsobem a v různých formách, mezi které patří (Králíková 2015):

- *cigarety*
- *dýmky a doutníky*
- *vodní dýmky*
- *bezdýmý tabák (žvýkáci a porcovaný tabák)*

6.2 Závislost na tabáku

Závislost na tabáku se rozvíjí velmi rychle a skládá se ze dvou složek, mezi které patří (Pilařová, 2003):

- *psychosociální závislost*, kdy se především jedná o návyk na určité chování či rituál, který je spojován s kouřením (například cigareta při pití kávy, po jídle, během vypjatých situací, apod.). Psychosociální závislost se projevuje například potřebou držet cigaretu v ruce, zapalovat ji či pozorovat cigaretový dým. Vzniká tedy závislost na cigaretě jakožto na předmětu bez ohledu na účinek látky, respektive nikotinu. Psychosociální závislost zpočátku převažuje nad závislostí fyzickou.
- *fyzická závislost* je charakteristická přítomností abstinčního syndromu během odvykání, kdy mezi projevy abstinčního syndromu lze dle Králíkové (2015) zařadit například nutkavou touhu po cigaretě, špatnou náladu, úzkost, podrážděnost až agresivitu, nespavost, zácpu, zvýšenou chuť k jídlu, pokles krevního tlaku a tepové frekvence a zhoršenou schopnost soustředit se či zvládat stresové situace.

+ Králíková spolu s Kozákem (2003) dodávají ještě třetí složku závislosti a to *sociální závislost*, kdy má jedinec kouření spojené s určitou společností lidí

6.3 Užívání tabáku v období adolescence

Králíková (2015) uvádí, že téměř 90 % kuřáků si svou první cigaretu zapálí ještě před svojí plnoletostí. Problém je však ten, že mozek je ještě nezralý (neboť například temporální část dozrává až kolem 16. roku života), takže díky tabákovému kouři se může snáze poškodit stejně jako ostatní orgány v těle. Nikotin nezralému mozku poskytuje větší pocit odměny a k závislosti dochází mnohem rychleji. Největší vliv na adolescenty mají jejich vrstevníci, avšak významnou roli hrají i rodiče, zda se v rodině kouří či nikoliv, a v neposlední řadě i sociální média.

Mezi rizikové faktory, které se podílejí na vzniku užívání tabáku lze tedy zařadit následující⁵:

- *snadná dostupnost tabákových výrobků*
- *užívání tabáku u vrstevníků*
- *vliv školy*
- *konzumní způsob života*
- *nízký socioekonomický stav rodiny*
- *užívání tabáku v rodině*

Užívání tabáku ještě před dovršením plnoletosti lze rozdělit na (Králíková, 2015):

- *denní kuřák* (kouří denně)
- *příležitostní kuřák* (kouří nejméně jednou týdně nebo měsíčně)
- *bývalý kuřák* (nekouří posledních 30 dnů)
- *nekuřák* (během života nevykouřil 100 a více cigaret)

6.3.1 Stádia užívání tabáku

Mnoho autorů pohlíží na užívání tabáku u dětí, respektive u adolescentů, jako na proces, který se vyvíjí v několika stádiích (Hrubá & Kyasová, 2001):

- 1. stádium: *Před-zvažovací*

První stádium zahrnuje nekuřáky, kteří nepřemýšlejí o užívání tabáku, nepřipouštějí si možné výhody s tím spojené a zároveň ignorují jakékoliv vlivy a tlaky ze svého okolí.

- 2. stádium: *Zvažovací, tzv. přípravné*

V tomto stádiu již dochází k přemýšlení nad užíváním tabáku, dále k přemýšlení o postojích k užívání a o celkovém dojmu, který užívání tabáku vyvolává. Pro toto

⁵ Tyto informace byly staženy z http://www.kurakova-plice.cz/koureni_cigaret/kurak-a-koureni/deti-mladez-a-koureni/121-dite-a-koureni-jak-vest-dite-k-nekoureni.html dne 13/7/2017.

stádium hrají významnou roli vzory (například kouření rodičů, známých osobnostní, apod.) a sociální prostředí vrstevníků.

➤ 3. stádium: *Iniciační*

Třetí stádium je charakteristické zesílením vlivu vrstevníků na úkor vlivu rodiny a zároveň již dochází k prvním zkušenostem ohledně užívání tabáku.

➤ 4. stádium: *Experimentování*

Stádium experimentování je typické zvyšováním frekvence užívání tabáku a proměnlivostí situací, při nichž obvykle k užívání dochází. V tomto stádiu bývají především zdůrazněny pozitivní vlastnosti užívání tabáku, ačkoliv ve skutečnosti mohou jedinci spíše pociťovat nepříjemné průvodní účinky nikotinu. Někteří ještě nejsou zcela rozhodnutí o svém užívání tabáku v budoucnosti, avšak jiní už sami sebe jako kuřáka vnímají.

➤ 5. stádium: *Pravidelné kouření*

V pátém stádiu dochází k pravidelnému užívání tabáku s omezenou frekvencí, například při víkendových setkáních.

➤ 6. stádium: *Každodenní kouření včetně rozvoje závislosti*

V posledním stádiu se užívání tabáku stává nedílnou součástí sebeovládání při různých situacích. Užívání tabáku umožňuje relaxaci, stimulaci, příjemnou náladu, snižuje úzkost, apod.

6.3.2 Fakta o užívání tabáku

V následující podkapitole budou stručně popsány fakta, která se vztahují k užívání tabáku během dětství a adolescence:⁶

- Významný vliv *marketingu tabákového průmyslu* (snaha být dospělý, být oblíbený u vrstevníků/v partě, apod.)

⁶ Tyto informace byly staženy z http://www.kurakova-plice.cz/koureni_cigaret/pro-rodice-a-skoly/deti-a-koureni-fakta/328-duvody-proc-deti-kouri-cigarety-fakta.html dne 13/7/2017.

- Výhoda pro tabákový průmysl je, že děti/adolescenti *nemají rozum a dostatek zkušeností*, aby dokázali vyhodnotit, že je kouření špatné, zdraví škodlivé a ekonomicky nákladné.
- V současné době *není těžké* si cigarety opatřit.
- *Kouření u dospělých a rodičů* vyvolává pocit, že kouří „pro radost“ (chvíle na relaxaci) nebo ve stresových situacích (útěk z reality).
- Užívání tabáku z důvodu nudy či pro *posílení sebevědomí*.
- *Stále klesá věk první zapálené cigarety* (nyní již kolem 10. roku věku).
- Nízký věk první zapálené cigarety je *rizikový faktor závislosti* s horší prognózou léčby.
- Dívky kouří kvůli *hmotnosti* nebo pro lepší zvládnání stresu.
- Cigareta, respektive nikotin, je *typická „vstupní“ návyková látka*.

6.3.3 Prevalence užívání tabáku v období adolescence

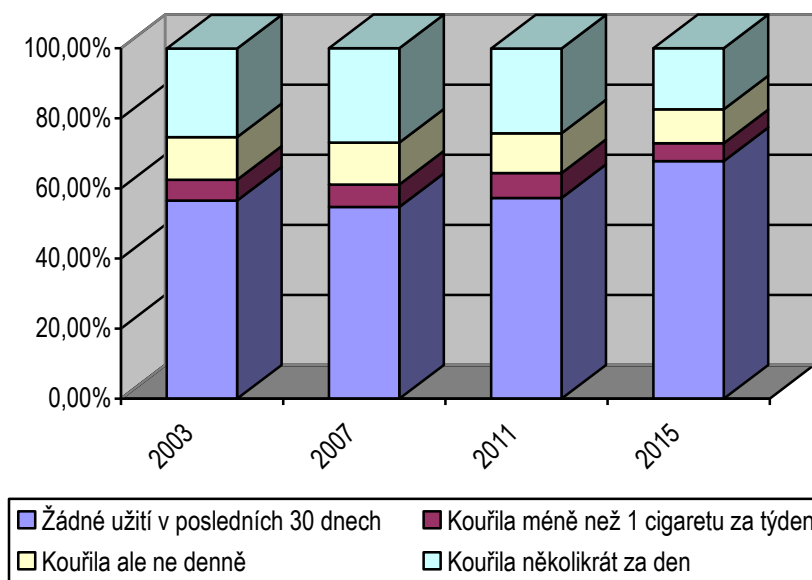
Pro přehled užívání tabáku v období adolescence byly použity data z mezinárodního projektu Evropské školní studie o alkoholu a jiných drogách (dále jen ESPAD), kdy se jedná o největší celoevropskou studii, která je zaměřená na zjištění rozsahu užívání návykových látek u dospívajících. ESPAD probíhá každé čtyři roky a cílovou skupinou jsou studenti ve věku 15-16 let; konkrétně studenti 9. ročníku základní školy a 1. ročníku střední školy. Hlavním cílem je poskytnout přehled o rozsahu užívání návykových látek mezi dospívajícími a porovnat ji se situací v ostatních evropských zemích. S ohledem na zajištění reprezentativity je doporučen minimální vzorek 2 400 studentů/studentek (Chomynová, P., Csémy, L. & Mravčík, V., 2016).

Graf 2 znázorňuje prevalenci užívání tabáku u dívek v posledních 30 dnech v rozmezí let 2003 až 2015. Ve všech letech je pokaždé více než 50 % dívek, které udávají, že za posledních 30 dní vůbec nekouřily. Za zmínku stojí odpověď „kouřila několikrát denně“⁷, kdy v roce 2015 je zaznamenáno výrazné snížení, kdy se jedná pouze o 17,4 % dívek, které udávají, že za posledních 30 dní kouřily několikrát za den. Nejvíce dívky

⁷ V této odpovědi jsou zahrnuty odpovědi: 1-5 cigaret denně, 6-10 cigaret denně, 11-20 cigaret denně a více než 20 cigaret denně.

kouřily denně v roce 2007, kdy procentuální zastoupení bylo o 9,5 % více; konkrétně se jednalo o 26,9 % dívek.

Graf 2: Prevalence užívání tabáku u dívek v posledních 30 dnech v letech 2003-2015⁸

6.4 Užívání tabáku z právního hlediska

Vzhledem k tomu, že se tato diplomová práce také zabývá užíváním tabáku a to konkrétně u dívek v adolescentním věku umístěných ve výchovných ústavech, které patří mezi školská zařízení, je vhodné, aby v této práci byla také zmínka o tom, jak je užívání tabáku ukotvené v zákoně České republiky.

Užívání tabáku je v České republice právně zakotvené v zákoně č. 65/2017 Sb., zákon o ochraně zdraví před škodlivými účinky návykových látek. V této diplomové práci budou uvedeny paragrafy, které se vztahují k problematice této práce; kdy se konkrétně jedná o:

- § 3 podle odstavce 2 písmeno b, ve kterém je ustanoven zákaz prodávat tabákové výrobky a jiné věci určené ke kouření včetně elektronických cigaret ve škole a školském zařízení

⁸ zdroj: Csémy, L., Lejčková, L., Sadílek, P. & Sovinová, H. (2006); Chomynová, P., Csémy, L. & Sadílek, P. (2009); Chomynová, P., Csémy, L., Grolmusová, L. & Sadílek, P. (2014); Chomynová, P., Csémy, L. & Mravčík, V. (2016)

- *§ 3 podle odstavce 4*, který zakazuje podávat nebo prodávat tabákové výrobky a jiné věci určené ke kouření včetně elektronických cigaret osobě mladší 18 let
- *§ 8 podle odstavce 1 písmeno f*, kde je stanoven zákaz kouření ve škole a školském zařízení

Dále má ještě každý výchovný ústav zpracovaný vnitřní řád, který může obsahovat podrobnější informace ohledně užívání návykových látek. Většinou se však jedná pouze o postup při intoxikaci návykovými látkami či edukaci ohledně užívání návykových látek v rámci prevence sociálně patologických jevů.

7 METODOLOGIE VÝZKUMU

7.1 Cíle výzkumu

Cílem diplomové práce je zmapovat jednotlivé osobnostní rysy vykazující pozitivní vztah v souvislosti s rizikovým chováním, zjistit typy citové vazby u dívek umístěných výchovných ústavech v České republice a zároveň zmapovat souvislost mezi těmito dvěma jevy.

Dále si tato práce klade za cíl prozkoumat fenomén užívání tabáku a následně jej popsat v souvislosti s výskytem typů citové vazby u těchto dívek.

7.2 Výzkumné otázky

1. Jaké je zastoupení jednotlivých osobnostních rysů rizikového chování u dívek umístěných ve výchovných ústavech?
2. Jaké je rozložení typů citové vazby s matkou, s otcem, s kamarádem/kou a s partnerem u dívek umístěných ve výchovných ústavech?
3. Jak často dívky umístěné ve výchovných ústavech užívaly tabák v uplynulém roce?
4. Jaké je rozložení typů citové vazby s matkou, s otcem, s kamarádem/kou a s partnerem v souvislosti s užíváním tabáku v uplynulém roce u dívek umístěných ve výchovných ústavech?
5. V jakých pásmech se vyskytují jednotlivé osobnostní rysy rizikového chování v souvislosti s typy citové vazby s matkou, s otcem, s kamarádem/kou a s partnerem u dívek umístěných ve výchovných ústavech?

7.3 Metody výběru výzkumného souboru

Výzkumný soubor tvoří dívky umístěné ve výchovných ústavech v České republice, kdy konkrétní výchovné ústavy byly vybrány kombinací metody „sněhové koule“ a metody totálního výběru. Nejprve byl získán kontakt s první vlnou účastníků výzkumného šetření, kteří nominovali další vhodné kandidáty a následně byli všichni nominovaní kandidáti zahrnuti do výzkumného šetření (Miovský, 2006).

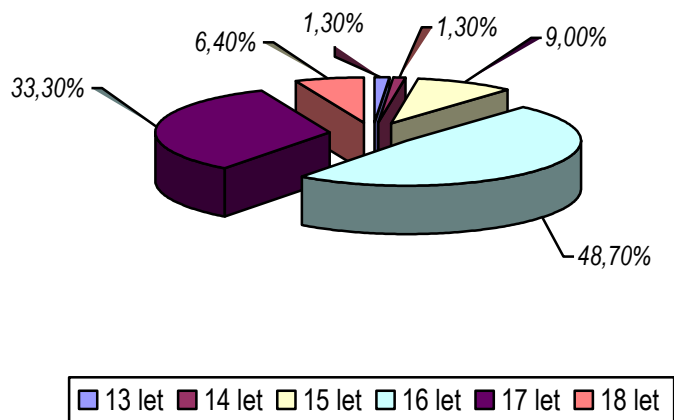
Dotazníkového šetření se zúčastnilo celkem 121 dívek umístěných ve výchovných ústavech, kdy však 43 dotazníků bylo z důvodu nevalidních dat vyřazeno (nezodpovězené otázky, zřetelné odbytí odpovědí na otázky, apod.) Do výzkumného šetření bylo tedy nakonec použito pouze 78 dotazníků.

7.3.1 Charakteristika výzkumného souboru

V této podkapitole se nachází základní charakteristika výzkumného souboru, konkrétně se jedná o věkové zastoupení, národnost a aktuální vzdělávací status u dívek umístěných ve výchovných ústavech, které byly zapojeny do výzkumného šetření.

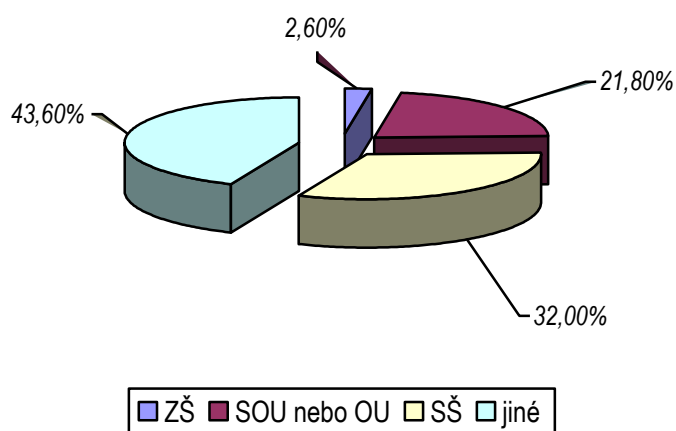
Věkové rozložení dívek umístěných ve výchovných ústavech, na které poukazuje Graf 6, je ohraničené od 13 až do 18 let věku včetně. Nejvíce se vyskytují dívky ve věku 16 let (48,7 %) a ve věku 17 let (33,3 %) Nejmenší část výzkumného souboru tvoří dívky ve věku 13 a 14 let (1,3 %).

Graf 3: Věkové rozložení u dívek umístěných ve výchovných ústavech

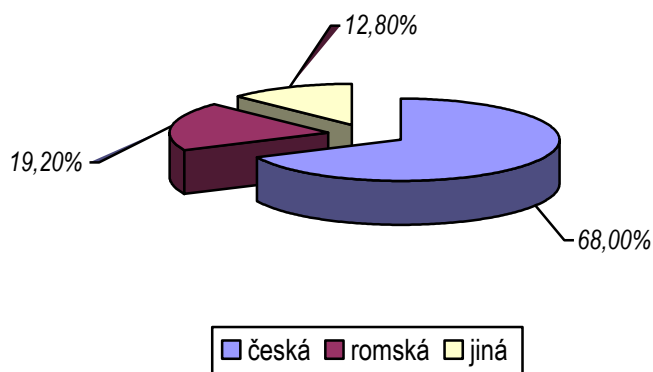
Co se týká aktuálního vzdělávacího statusu u dívek umístěných ve výchovných ústavech, který je popsán v Grafu 4, lze vidět, že velká část dívek dochází na střední školu; konkrétně se jedná o 32,2 %. Zároveň však 43,6 % dívek v dotazníku zaškrtnulo možnost „jiné“, kdy do této možnosti spadají varianty jako například ukončení, přerušení či vyloučení.

Graf 4: Aktuální vzdělávací status u dívek umístěných ve výchovných ústavech

V Grafu 5 je popsána poslední z charakteristik výzkumného souboru; konkrétně se jedná o rozložení národnosti u dívek umístěných ve výchovných ústavech, kdy je nejvíce zastoupena česká národnost (68,0 %).

Graf 5: Národnost u dívek umístěných ve výchovných ústavech

7.4 Metody sběru dat

V rámci sběru dat byla použita baterie dotazníků; konkrétně se jednalo o dotazník pro zjištění demografických údajů a pro zmapování užívání návykových látek mezi adolescenty (Meyers, K. & al., 1995), dále byl použit Dotazník struktury vztahů ECR-RS (Fraley & al., 2011) mapující typy citové vazby a v neposlední řadě dotazník SURPS

(Dolejš, M., Miovský, M. & Řehan, V., 2012), který se týká osobnostních rysů představujících riziko z hlediska užívání návykových látek.

Dotazníky vyplňovaly dívky v předem vybraných výchovných ústavech za mé přítomnosti a zároveň za přítomnosti odborného personálu. Dívkám bylo vysvětleno, jak mají dotazníky vyplňovat, kolik jim celkově zaberou času a k jakým účelům dotazníky vyplňují, kdy následně podepsaly informovaný souhlas s dobrovolnou účastí ve výzkumu.

Baterie dotazníků včetně informovaného souhlasu jsou uvedeny v přílohách této diplomové práce.

7.4.1 Dotazník pro zjištění demografických údajů a pro zmapování užívání návykových látek mezi adolescenty

Pro získání základních demografických údajů a pro zmapování užívání návykových látek u adolescentů se vycházelo z upraveného polostrukturovaného klinického rozhovoru CASI-A (The Comprehensive Addiction Severity Index for Adolescents), který byl zkrácen a upraven do dotazníkové formy. Dotazník se skládal ze dvou částí, kdy se první část věnovala demografickým údajům a druhá část se zaměřovala na typické užívání návykových látek mezi adolescenty (Meyers, K. & al., 1995).

7.4.2 Dotazník ECR-RS (*Experiences in Close Relationships-Revised Questionnaire*)

Dotazník ECR-RS (Fraley & al., 2011) byl použit pro zjištění typů citové vazby; konkrétně tento dotazník vyhodnocuje typ citové vazby s matkou, s otcem, s kamarádem/kou a s přítelem/kyní. Dotazník ECR-RS je sebeposuzujícím nástrojem a zároveň modifikovanou formou dotazníku ECR-R, který se ale zaměřuje pouze na obecný pocit v blízkých vztazích na rozdíl od dotazníku ECR-RS, který popisuje jeden konkrétní vztah (Pečtová, 2013). Dotazník se skládá ze 36 položek, na které se odpovídá pomocí Likertovy sedmibodové škály (1 = silně nesouhlasím → 7 = silně souhlasím). Dle konkrétních odpovědí se zjišťuje skóre pro míru vyhýbavosti a skóre pro míru úzkosti, z čehož se následně určí konkrétní typ citové vazby (Fraley & al., 2011).

7.4.3 Dotazník SURPS (*Substance Use Risk Profile Scale*)

Dotazník SURPS, neboli dotazník zabývající se škálou osobnostních rysů představujících riziko z hlediska užívání návykových látek, je nástrojem, který se zaměřuje na jedince s konkrétními osobnostními rysy, které vykazují pozitivní vztah v souvislosti s různými formami rizikového chování; konkrétně užívání návykových látek. Mezi konkrétní osobnostní rysy patří negativní myšlení, přecitlivělost, impulzivita a vyhledávání vzrušení, které byly popsány výše (viz kapitola 5.3). Každý z těchto osobnostních rysů se u jedince vyskytuje v jednom ze třech pásem-dolní, střední a horní (čím nižší pásmo, tím nižší výskyt daného osobnostního rysu; neoptimálnější variantou (tzv. „normou“) je střední pásmo). Teoretický koncept dotazníku tvoří myšlenka, že užívání či zneužívání návykových látek poskytuje jedinci dosáhnout pozitivního nebo negativního posílení. Mezi pozitivní posílení lze zařadit například pozitivní účinky a mezi negativní patří například odstranění negativních fyzických, psychických či sociálních problémů způsobené užíváním návykových látek (Dolejš, M., Miovský, M. & Řehan, V., 2012).

Dotazník se skládá ze 23 položek, které jsou zodpovídány pomocí čtyřbodové škály (1 = rozhodně nesouhlasím → 4 = rozhodně souhlasím). Následně jsou data vyhodnocena dle *Testovací příručky ke škále osobnostních rysů představující riziko z hlediska užívání návykových látek* (Dolejš, M., Miovský, M. & Řehan, V., 2012).

7.5 Metody analýzy dat

Vyplněné dotazníky byly přepsány do programu MS Excel, kde byly následně vyhodnoceny veškeré dotazníky, které byly použity v rámci sběru dat; konkrétně se jednalo o dotazník pro zjištění demografických údajů a pro zmapování užívání návykových látek mezi adolescenty (Meyers, K. & al., 1995), Dotazník struktury vztahů ECR-RS (Fraleay & al., 2011) a dotazník SURPS (Dolejš, M., Miovský, M. & Řehan, V., 2012).

Výsledná data byla pro přehlednost zpracována do tabulek a grafů.

7.6 Etické aspekty

V průběhu realizace výzkumu byla dodržována etická pravidla, která chránila aktivně zapojené dívky do výzkumného šetření. Především se jednalo o tato etická pravidla (Miovský, 2006):

- *informovaný souhlas s účastí ve výzkumu.* V informovaném souhlasu byla uvedena povaha a účel výzkumu, poučení o cílech výzkumu a případná rizika výzkumu. Dále bylo v informovaném souhlasu uvedeno, že účast ve výzkumu je zcela dobrovolná a že je možno z výzkumu kdykoliv odstoupit. Informovaný souhlas byl zpracován v písemné formě a byl podepsán před samotným vyplňováním dotazníků.
- *ochrana a soukromí osobních údajů.* Hlavním cílem je zachovávat mlčenlivost a důvěrnost informací, jež by mohly vést k identifikaci dívek, po celou dobu výzkumu (tzn. v procesu sběru a analýzy dat a při případné prezentaci výsledků výzkumu). Veškerá data byla zpracována anonymně a pouze pro účel výzkumu.
- *ochrana před újmou či poškozením.* V průběhu výzkumu nesmí dojít k jakékoliv hmotné, duševní či jiné újmě aktivně zapojených dívek do výzkumu.

8 VÝSLEDKY VÝZKUMU

8.1 Osobnostní rysy rizikového chování u dívek umístěných ve výchovných ústavech

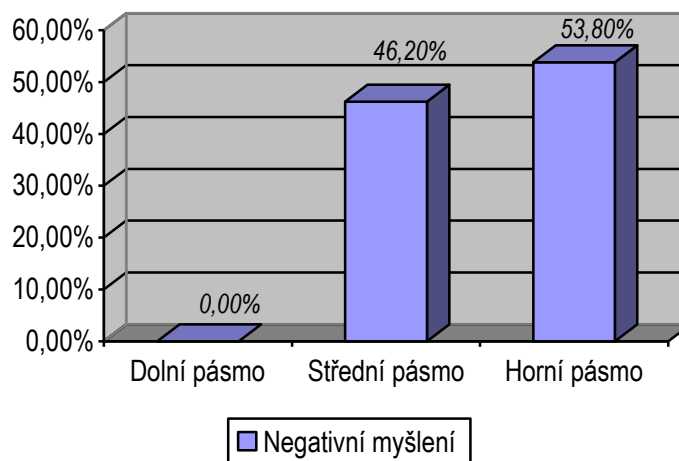
Výzkumná otázka č. 1: Jaké je zastoupení jednotlivých osobnostních rysů rizikového chování u dívek umístěných ve výchovných ústavech?

V následujících podkapitolách jsou popsány osobnostní rysy, které vykazují pozitivní vztah k rizikovému chování. V jednotlivých grafech je zobrazeno zastoupení každého osobnostního rysu ve třech pásmech (dolní, střední, horní), kdy střední pásmo představuje tzv. „normu“, dolní pásmo poukazuje na velice nízký výskyt daného osobnostního rysu a horní pásmo vypovídá o vysokém riziku výskytu rizikového chování.

8.1.1 Negativní myšlení

Graf 6 poukazuje na výskyt osobnostního rysu negativní myšlení. Jak lze vidět, negativní myšlení mělo u dívek zastoupení pouze ve středním a horním pásmu, kdy se ve středním pásmu vyskytuje 46,2 % dívek a v horním pásmu je to 53,8 %. Negativní myšlení je jediným osobnostním rysem, kdy horní pásmo získalo největší procentuální zastoupení.

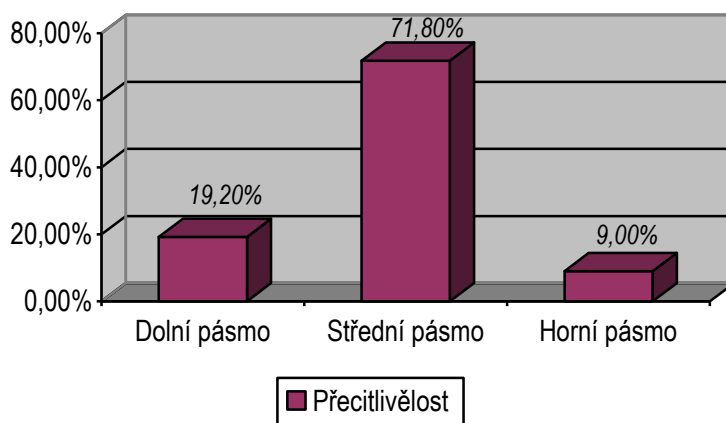
Graf 6: Negativní myšlení u dívek umístěných ve výchovných ústavech

8.1.2 Přecitlivělost

Graf 7 popisuje osobnostní rys přecitlivělost, který se na rozdíl od negativního myšlení vyskytuje ve všech třech pásmech, kdy největší procentuální zastoupení se nachází ve středním pásmu, kdy se konkrétně jedná o 71,8 % a naopak nejmenší zastoupení v horním pásmu a to rovných 9,0 %.

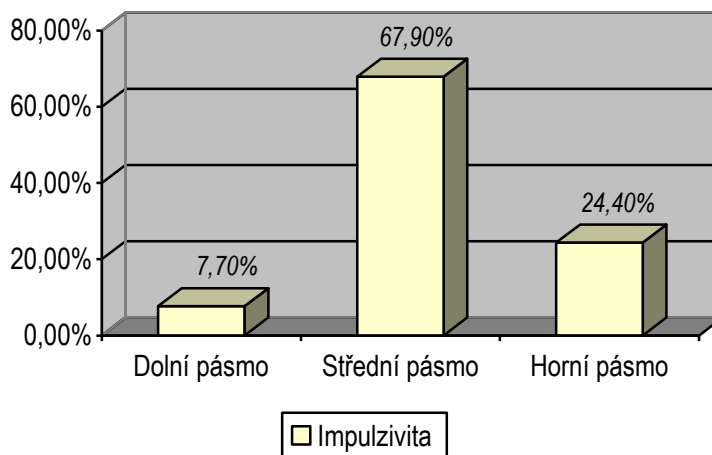
Graf 7: Přecitlivělost u dívek umístěných ve výchovných ústavech

8.1.3 Impulzivita

V osmém grafu je znázorněn osobnostní rys impulzivita, který má své zastoupení rovněž ve všech třech pásmech, kdy je opět největší procentuální zastoupení ve středním pásmu, konkrétně je střední pásmo zastoupeno v 67,9 %, zatímco nejmenší zastoupení má pásmo dolní a to konkrétně 7,7 %.

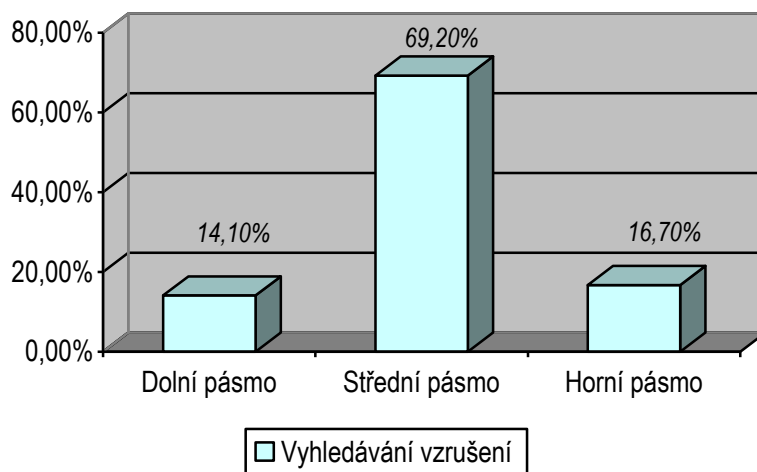
Graf 8: Impulzivita u dívek umístěných ve výchovných ústavech

8.1.4 Vyhledávání vzrušení

Osobnostní rys vyhledávání vzrušení, který je popsán v devátém grafu opět ukazuje na největší procentuální zastoupení ve středním pásmu s celkovým počtem 69,2 % a zároveň na nejmenší zastoupení dolního pásma s 14,1 %.

Graf 9: Vyhledávání vzrušení u dívek umístěných ve výchovných ústavech

8.2 Typy citové vazby s matkou, s otcem, s kamarádem/kou a s partnerem u dívek umístěných ve výchovných ústavech

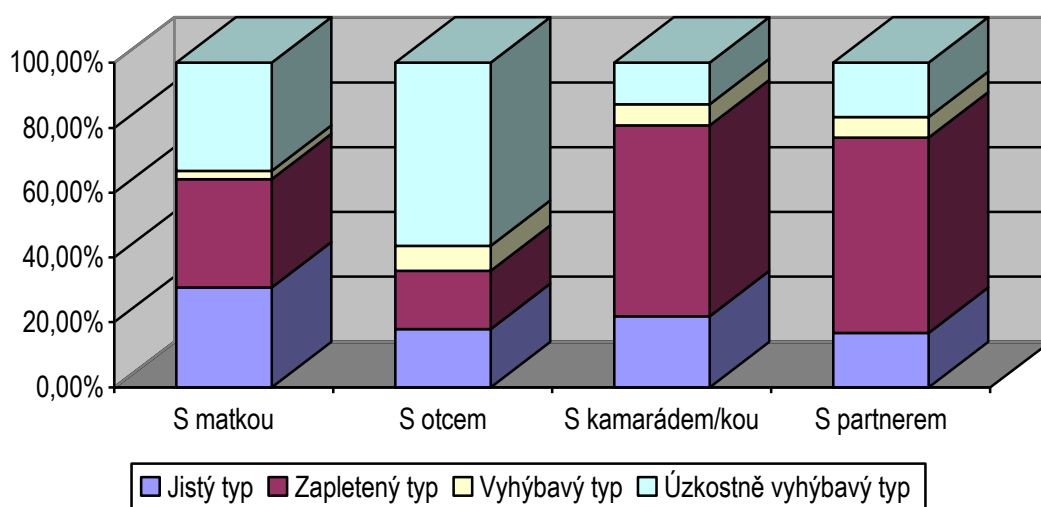
Výzkumná otázka č. 2: Jaké je rozložení typů citové vazby s matkou, s otcem, s kamarádem/kou a s partnerem u dívek umístěných ve výchovných ústavech?

V následující podkapitole jsou popsány konkrétní typy citové vazby vyskytující se u dívek umístěných ve výchovných ústavech; konkrétně se jedná o typ citové vazby s matkou, s otcem, s kamarádem/kou a s partnerem. Grafické rozložení všech typů citové vazby s jednotlivými jedinci lze vidět v Grafu 10 a následně Tabulka 2 shrnuje procentuální zastoupení konkrétních typů citové vazby s danými jedinci u dívek umístěných ve výchovných ústavech.

Co se týče citové vazby s matkou, lze vidět, že největší procentuální zastoupení se nachází u zapleteného a úzkostně vyhýbavého typu citové vazby; konkrétně se jedná o 33,3 %. Avšak v těsné blízkosti, jen o 2,5 % méně, se nachází jistý typ citové vazby. Je zajímavé, že u citové vazby s matkou je jako u jediné citové vazby vidět téměř rovnoměrné rozložení typů citové vazby s výjimkou vyhýbavého typu, který se vyskytuje pouze

ve 2,6 %. U citové vazby s otcem je velmi viditelný rozdíl, kdy úzkostně vyhýbavý typ citové vazby se vyskytuje u více než poloviny dívek; konkrétně u 56,4 %. Co se týče typu citové vazby s kamarádem/kou a s partnerem je jasně zřetelné, že u obou dvou jedinců se nejvíce vyskytuje zapletený typ citové vazby. U citové vazby s kamarádem/kou se konkrétně jedná o 59,0 % a u citové vazby s partnerem o 60,3 %.

Graf 10: Grafické znázornění výskytu typů citové vazby s matkou, otcem, partnerem a kamarádem/kou u dívek umístěných ve výchovných ústavech

Tabulka 2: Přehled typů citové vazby s matkou, s otcem, s kamarádem/kou a s partnerem u dívek umístěných ve výchovných ústavech

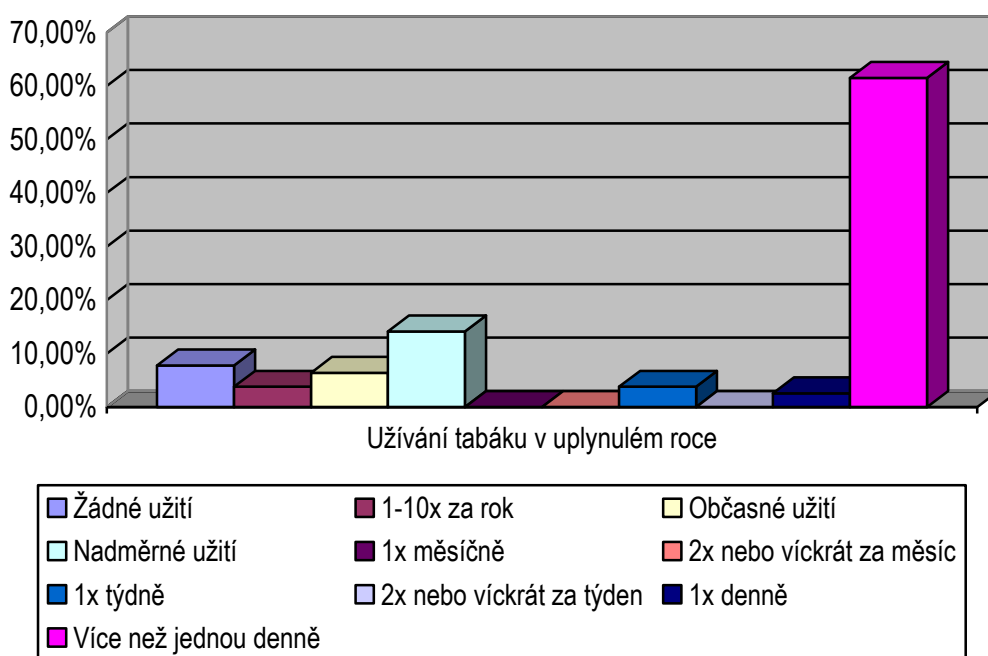
	Citová vazba			
	Jistý typ	Zapletený typ	Vyhýbavý typ	Úzkostně vyhýbavý typ
S matkou	30,8 %	33,3 %	2,6 %	33,3 %
S otcem	17,9 %	17,9 %	7,8 %	56,4 %
S kamarádem/kou	21,8 %	59,0 %	6,4 %	12,8 %
S partnerem	16,7 %	60,3 %	6,3 %	16,7 %

8.3 Užívání tabáku u dívek umístěných ve výchovných ústavech

Výzkumná otázka č. 3: Jak často dívky umístěné ve výchovných ústavech užívaly tabák v uplynulém roce?

Třetí výzkumná otázka se zaměřuje na užívání tabáku u dívek umístěných ve výchovných ústavech, a to konkrétně na užívání v uplynulém roce. Na grafu 11 je jasně viditelný rozdíl mezi odpovědí „více než jednou denně“ a ostatními odpověďmi. Procentuální zastoupení dívek, které zaškrtnly tuto odpověď je 61,5 %, kdy se tedy lze domnívat, že více než polovina dívek umístěných ve výchovných ústavech kouří více než jednou za den. Je zajímavé, že tři odpovědi zůstaly úplně bez procentuálního zastoupení. Jedná se o odpovědi užívání tabáku „1x měsíčně“, „2x nebo vícekrát za měsíc“ a „2x nebo vícekrát za týden“.

Graf 11: Grafické znázornění užívání tabáku u dívek umístěných ve výchovných ústavech v uplynulém roce

8.4 Užívání tabáku v souvislosti s typy citové vazby s matkou, s otcem, s kamarádem/kou a s partnerem u dívek umístěných ve výchovných ústavech

Výzkumná otázka č. 4: Jaké je rozložení typů citové vazby s matkou, s otcem, s kamarádem/kou a s partnerem v souvislosti s užíváním tabáku v uplynulém roce u dívek umístěných ve výchovných ústavech?

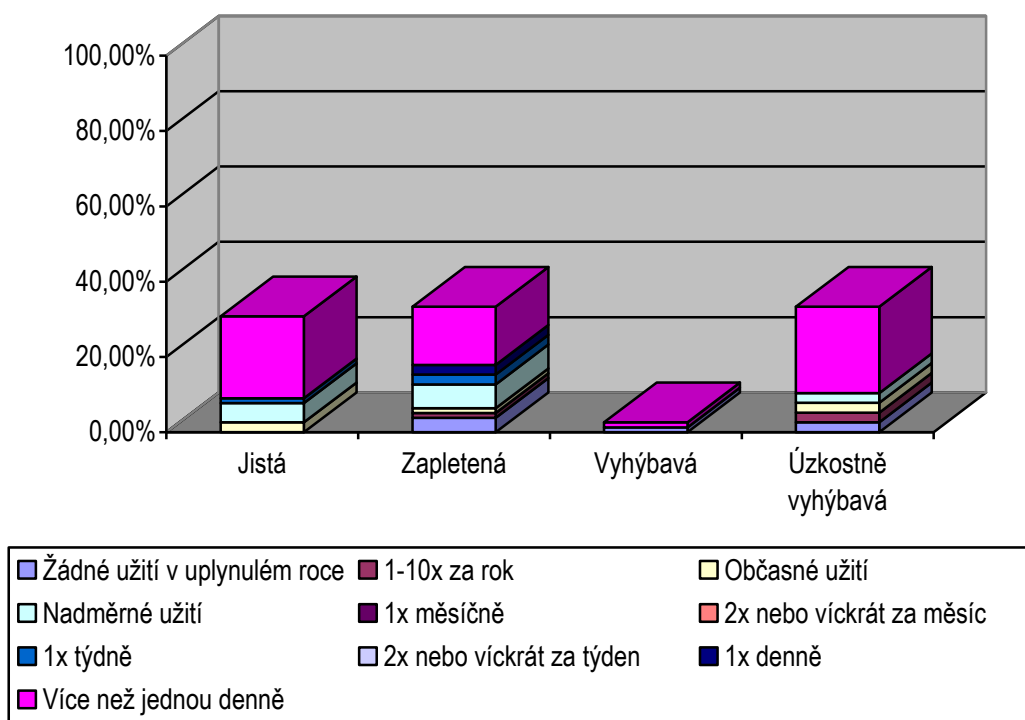
Předposlední výzkumná otázka řeší rozložení typů citové vazby s matkou, s otcem, s kamarádem/kou a s partnerem v souvislosti s užíváním tabáku v uplynulém roce.

Následující grafy, konkrétně Graf 12, 13, 14 a 15 poukazují na grafické znázornění užívání tabáku u jednotlivých typů citové vazby s matkou, s otcem, s kamarádem/kou a s partnerem. Zároveň Tabulky 3, 4, 5 a 6 přehledněji zobrazují procentuální zastoupení užívání tabáku u jednotlivých typů citové vazby s danými jedinci.

Ať už se jedná o typy citové vazby s matkou, s otcem, s kamarádem/kou či s partnerem tak si lze povšimnout, že u všech jedinců je ohledně užívání tabáku nejvíce zastoupená odpověď „více než jednou denně“, která se zároveň jako jediná odpověď nachází u všech typů citové vazby vyjma citové vazby s kamarádem/kou, kde se kromě této odpovědi vyskytuje ve všech typech citové vazby ještě odpověď „nadměrné užití“ a zároveň vyjma citové vazby s partnerem, kde se ve všech typech citové vazby nachází ještě odpověď „občasné užití“. Ostatní odpovědi ohledně užívání tabáku v uplynulém roce jsou v nízkém zanedbatelném procentuálním zastoupení. Lze se tedy domnívat, že jednotlivé typy citové vazby, ať už s matkou, s otcem, s kamarádem/kou či s partnerem nemají vliv na užívání tabáku.

8.4.1 Užívání tabáku v souvislosti s typy citové vazby s matkou

Graf 12: Přehled užívání tabáku v souvislosti s typy citové vazby s matkou u dívek umístěných ve výchovný ústavech

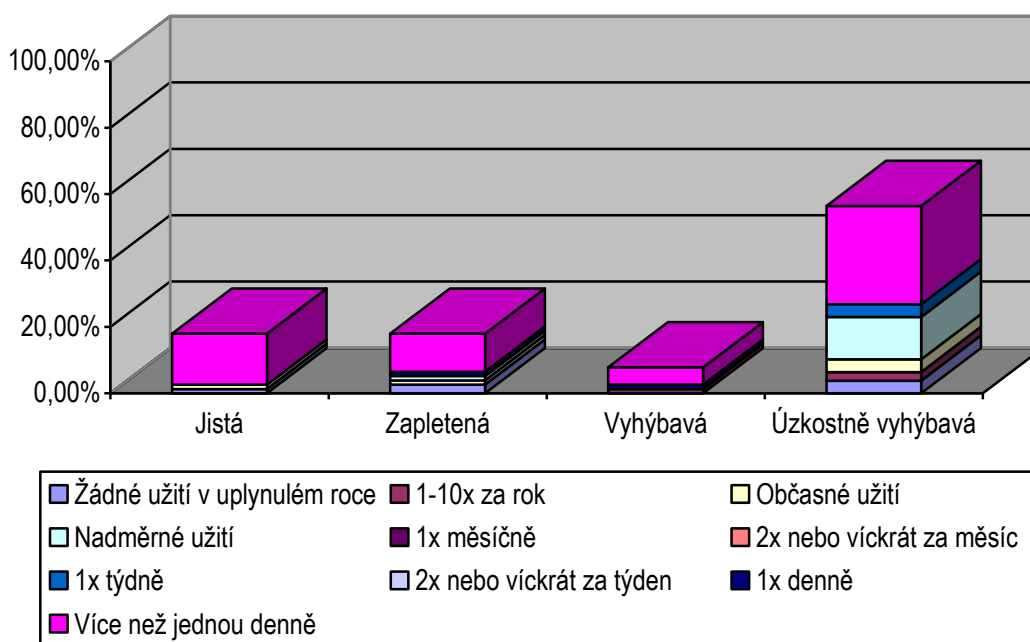

Tabulka 3: Přehled užívání tabáku v souvislosti s typy citové vazby s matkou u dívek umístěných ve výchovných ústavech

Užívání tabáku	Citová vazba s matkou			
	Jistý typ	Zapletený typ	Vyhýbavý typ	Úzkostně vyhýbavý typ
Žádné užití v uplynulém roce	0 %	3,8 %	1,3 %	2,6 %
1-10x za rok	0 %	1,3 %	0 %	2,6 %
Občasné užití	2,6 %	1,3 %	0 %	2,6 %
Nadměrné užití	5,1 %	6,3 %	0 %	2,6 %
1x měsíčně	0 %	0 %	0 %	0 %
2x nebo víckrát za měsíc	0 %	0 %	0 %	0 %
1x týdně	1,3 %	2,6 %	0 %	0 %
2x nebo víckrát za týden	0 %	0 %	0 %	0 %
1x denně	0 %	2,6 %	0 %	0 %
Více než jednou denně	21,8 %	15,4 %	1,3 %	22,9 %
CELKEM	30,8 %	33,3 %	2,6 %	33,3 %
	100 %			

8.4.2 Užívání tabáku v souvislosti s typy citové vazby s otcem

Graf 13: Přehled užívání tabáku v souvislosti s typy citové vazby s otcem u dívek umístěných ve výchovných ústavech

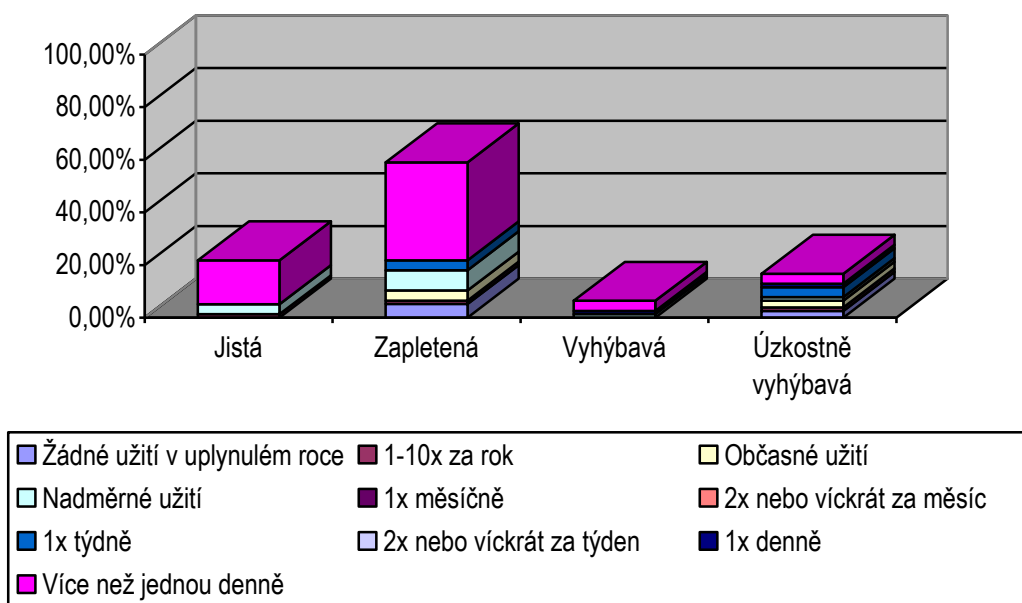

Tabulka 4: Přehled užívání tabáku v souvislosti s typy citové vazby s otcem u dívek umístěných ve výchovných ústavech

Užívání tabáku	Citová vazba s otcem			
	Jistý typ	Zapletený typ	Vyhýbavý typ	Úzkostně vyhýbavý typ
Žádné užití v uplynulém roce	1,3 %	2,6 %	0 %	3,8 %
1-10x za rok	0 %	0 %	1,3 %	2,6 %
Občasné užití	1,3 %	1,3 %	0 %	3,8 %
Nadměrné užití	0 %	1,3 %	0 %	12,8 %
1x měsíčně	0 %	0 %	0 %	0 %
2x nebo víckrát za měsíc	0 %	0 %	0 %	0 %
1x týdně	0 %	0 %	0 %	3,8 %
2x nebo víckrát za týden	0 %	0 %	0 %	0 %
1x denně	0 %	1,3 %	1,3 %	0 %
Více než jednou denně	15,3 %	11,4 %	5,2 %	29,6 %
CELKEM	17,9 %	17,9 %	7,8 %	56,4 %
	100 %			

8.4.3 Užívání tabáku v souvislosti s typy citové vazby s kamarádem/kou

Graf 14: Přehled užívání tabáku v souvislosti s typy citové vazby s kamarádem/kou u dívek umístěných ve výchovných ústavech

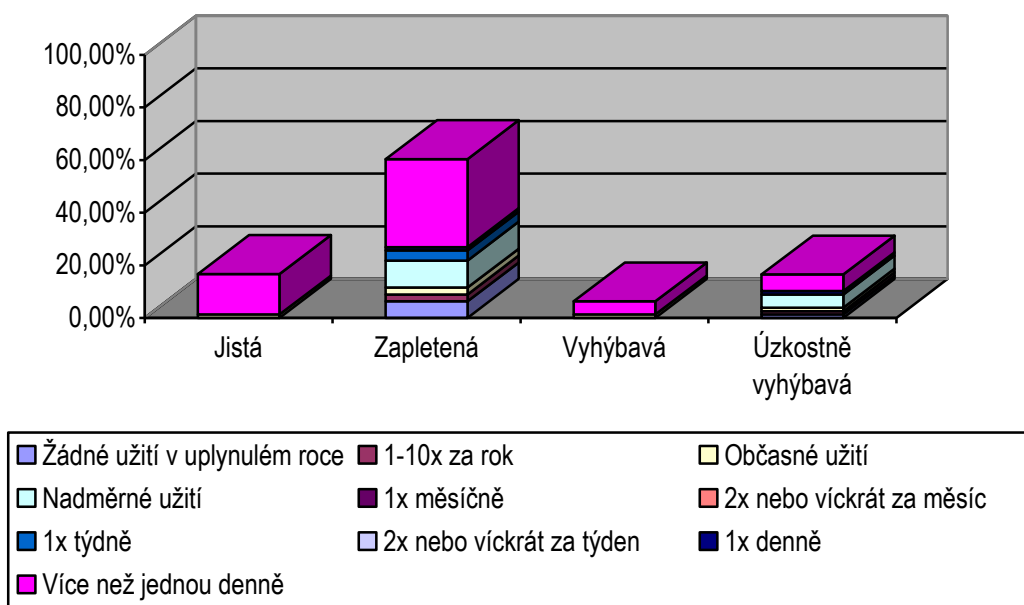

Tabulka 5: Přehled užívání tabáku v souvislosti s typy citové vazby s kamarádem/kou u dívek umístěných ve výchovných ústavech

Užívání tabáku	Citová vazba s kamarádem/kou			
	Jistý typ	Zapletený typ	Vyhýbavý typ	Úzkostně vyhýbavý typ
Žádné užití v uplynulém roce	0 %	5,2 %	0 %	2,6 %
1-10x za rok	1,3 %	1,3 %	0 %	1,3 %
Občasné užití	0 %	3,8 %	0 %	2,6 %
Nadměrné užití	3,8 %	7,7 %	1,3 %	1,3 %
1x měsíčně	0 %	0 %	0 %	0 %
2x nebo víckrát za měsíc	0 %	0 %	0 %	0 %
1x týdně	0 %	3,8 %	0 %	0 %
2x nebo víckrát za týden	0 %	0 %	0 %	0 %
1x denně	0 %	0 %	1,3 %	1,3 %
Více než jednou denně	16,7 %	37,2 %	3,8 %	3,8 %
CELKEM	21,8 %	59,0 %	6,4 %	12,8 %
	100 %			

8.4.4 Užívání tabáku v souvislosti s typy citové vazby s partnerem

Graf 15: Přehled užívání tabáku v souvislosti s typy citové vazby s partnerem u dívek umístěných ve výchovných ústavech

Tabulka 6: Přehled užívání tabáku v souvislosti s typy citové vazby s partnerem u dívek umístěných ve výchovných ústavech

Užívání tabáku	Citová vazba s partnerem			
	Jistý typ	Zapletený typ	Vyhýbavý typ	Úzkostně vyhýbavý typ
Žádné užití v uplynulém roce	0 %	6,3 %	0 %	1,3 %
1-10x za rok	0 %	2,6 %	0 %	1,3 %
Občasné užití	1,3 %	2,6 %	1,3 %	1,3 %
Nadměrné užití	0 %	10,3 %	0 %	5,0 %
1x měsíčně	0 %	0 %	0 %	0 %
2x nebo víckrát za měsíc	0 %	0 %	0 %	0 %
1x týdně	0 %	3,8 %	0 %	0 %
2x nebo víckrát za týden	0 %	0 %	0 %	0 %
1x denně	0 %	1,3 %	0 %	1,3 %
Více než jednou denně	15,4 %	33,4 %	5,0 %	6,3 %
CELKEM	16,7 %	60,3 %	6,3 %	16,7 %
	100 %			

8.5 Osobnostní rysy rizikového chování v souvislosti s typy citové vazby s matkou, s otcem, s kamarádem/kou a s partnerem u dívek umístěných ve výchovných ústavech

Výzkumná otázka č. 5: V jakých pásmech se vyskytují jednotlivé osobnostní rysy rizikového chování v souvislosti s typy citové vazby s matkou, s otcem, s kamarádem/kou a s partnerem u dívek umístěných ve výchovných ústavech?

Poslední výzkumná otázka se zaměřuje na osobnostní rysy rizikového chování nebo spíše konkrétněji na to, v jakých pásmech se jednotlivé osobnostní rysy vyskytují a to v souvislosti s typy citové vazby s matkou, s otcem, s kamarádem/kou a s partnerem.

8.5.1 Osobnostní rysy rizikového chování v souvislosti s typy citové vazby s matkou

Jak lze vidět v Tabulce 6, mají typy citové vazby s matkou nejpestřejší výskyt osobnostních rysů. Pouze u osobnostního rysu vyhledávání vzrušení si lze všimnout, že se jako jediný osobnostní rys nejvíce vyskytuje u všech typů citové vazby ve středním pásmu,

respektive jako jediný má největší zastoupení pásma, který představuje tzv. normu. Co se týče osobnostních rysů přecitlivělost a impulzivita, tak má rovněž největší zastoupení střední pásmo ovšem s výjimkou vyhýbavého typu citové vazby, kdy se o stejné početní zastoupení dělí dvě pásma. Konkrétně se jedná střední a horní pásmo v souvislosti s osobnostním rysem impulzivita a o dolní a horní pásmo u osobnostního rysu přecitlivělost, kdy dolní pásmo představuje velice nízký výskyt tohoto osobnostního rysu. Poslední osobnostní rys, respektive osobnostní rys negativní myšlení, má největší zastoupení ve středním pásmu pouze u jistého typu citové vazby. Zapletený a vyhýbavý typ citové vazby má stejné početní zastoupení ve středním a horním pásmu, zatímco úzkostně vyhýbavý typ citové vazby se nejvíce vyskytuje pouze v pásmu horním, který představuje vysoké riziko pro výskyt rizikového chování.

Tabulka 7: Přehled osobnostních rysů rizikového chování v souvislosti s typy citové vazby s matkou u dívek umístěných ve výchovný ústavech

TYP CITOVÉ VAZBY S MATKOU	OSOBNOSTNÍ RYSY RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ											
	Negativní myšlení			Přecitlivělost			Impulzivita			Vyhledávání vzrušení		
	DP	SP	HP	DP	SP	HP	DP	SP	HP	DP	SP	HP
jistý	0	15	9	5	19	0	2	16	6	1	19	4
zapletený	0	13	13	1	22	3	1	17	8	3	20	3
vyhýbavý	0	1	1	1	0	1	0	1	1	0	2	0
úzkostně vyhýbavý	0	7	19	8	15	3	3	19	4	7	13	6
celkem	78			78			78			78		

8.5.2 Osobnostní rysy rizikového chování v souvislosti s typem citové vazby s otcem

Co se týče osobnostních rysů rizikového chování v souvislosti s typem citové vazby s otcem, tak si lze všimnout, že všechny osobnostní rysy s výjimkou osobnostního rysu negativní myšlení mají u všech typů citové vazby největší zastoupení ve středním pásmu, což znamená, že jsou tyto osobnostní rysy u většiny dívek v normě. Ohledně osobnostního rysu negativní myšlení je patrné, že se stejně jako ostatní osobnostní rysy nejvíce vyskytuje ve středním pásmu pouze u jistého a vyhýbavého typu citové vazby. U zapleteného typu citové vazby se sice negativní myšlení nejvíce vyskytuje rovněž ve středním pásmu, ale zároveň je ve stejné míře zastoupen i v pásmu horním, který již však představuje vysoké riziko pro výskyt rizikového chování. Poslední typ citové vazby; konkrétně úzkostně vyhýbavý typ má jako jediný největší zastoupení tohoto osobnostního rysu v horním

pásmu, což jak již bylo zmíněno výše, má horní pásmo významný vliv na výskyt rizikového chování.

Tabulka 8: Přehled osobnostních rysů rizikového chování v souvislosti s typy citové vazby s otcem u dívek umístěných ve výchovný ústavech

TYP CITOVÉ VAZBY S OTCEM	OSOBNOSTNÍ RYSY RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ											
	Negativní myšlení			Přecitlivělost			Impulzivita			Vyhledávání vzrušení		
	DP	SP	HP	DP	SP	HP	DP	SP	HP	DP	SP	HP
jistý	0	11	3	4	9	1	2	10	2	2	10	2
zapletený	0	7	7	2	11	1	0	10	4	0	12	2
vyhýbavý	0	5	1	0	6	0	0	5	1	0	4	2
úzkostně vyhýbavý	0	13	31	9	30	5	4	28	12	9	28	7
celkem	78			78			78			78		

8.5.3 Osobnostní rysy rizikového chování v souvislosti s typy citové vazby s kamarádem/kou

U typů citové vazby s kamarádem/kou jsou výsledky velice podobné jako u typů citové vazby s otcem. To znamená, že se všechny osobnostní rysy s výjimkou osobnostního rysu negativní myšlení nejvíce vyskytují u všech typů citové vazby ve středním pásmu, které představuje tzv. normu. Je tomu tak i konkrétně u osobnostního rysu negativní myšlení u jistého a vyhýbavého typu citové vazby, kdy je největší zastoupení rovněž ve středním pásmu. Výjimku tvoří pouze zapletený a úzkostně vyhýbavý typ citové vazby, který se nejvíce nachází v pásmu horním představující vysoké riziko pro výskyt rizikového chování.

Tabulka 9: Přehled osobnostních rysů rizikového chování v souvislosti s typy citové vazby s kamarádem/kou u dívek umístěných ve výchovný ústavech

TYP CITOVÉ VAZBY S KAMARÁDEM/KOU	OSOBNOSTNÍ RYSY RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ											
	Negativní myšlení			Přecitlivělost			Impulzivita			Vyhledávání vzrušení		
	DP	SP	HP	DP	SP	HP	DP	SP	HP	DP	SP	HP
jistý	0	11	6	5	13	0	1	12	4	1	12	4
zapletený	0	20	26	6	32	7	3	32	11	6	34	6
vyhýbavý	0	3	2	0	5	0	0	3	2	1	3	1
úzkostně vyhýbavý	0	2	8	4	6	0	2	6	2	3	5	2
celkem	78			78			78			78		

8.5.4 Osobnostní rysy rizikového chování v souvislosti s typy citové vazby s partnerem

Poslední tabulka poukazuje na osobnostní rysy v souvislosti s typy citové vazby s partnerem. Opět, jako tomu bylo u citové vazby s otcem a s kamarádem/kou, jsou všechny osobnostní rysy s výjimkou osobnostního rysu negativní myšlení nejvíce zastoupeny ve středním pásmu představující tzv. normu a to u všech typů citové vazby. Co se týče osobnostního rysu negativní myšlení a jeho zastoupení u jednotlivých typů citové vazby, tak lze vidět, že jistý typ citové vazby má jako jediný typ citové vazby největší zastoupení ve středním pásmu. Zatímco u zbylých třech typů citové vazby, konkrétně u zapleteného, vyhýbavého a úzkostně vyhýbavého typu, se negativní myšlení nejvíce vyskytuje v horním pásmu, které již však představuje vysoké riziko pro výskyt rizikového chování. Je zajímavé, že u osobnostního rysu negativní myšlení je u některých typů citové vazby minimální rozdíl mezi středním a horním pásmem, konkrétně se jedná o zapletený a vyhýbavý typ citové vazby.

Tabulka 10: Přehled osobnostních rysů rizikového chování v souvislosti s typy citové vazby s partnerem u dívek umístěných ve výchovný ústavech

TYP CITOVÉ VAZBY S PARTNEREM	OSOBNOSTNÍ RYSY RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ											
	Negativní myšlení			Přecitlivělost			Impulzivita			Vyhledávání vzrušení		
	DP	SP	HP	DP	SP	HP	DP	SP	HP	DP	SP	HP
jistý	0	7	6	3	10	0	1	10	2	2	10	1
zapletený	0	23	24	6	35	6	2	30	15	3	34	10
vyhýbavý	0	2	3	1	4	0	0	4	1	0	5	0
úzkostně vyhýbavý	0	4	9	5	7	1	3	9	1	5	6	2
celkem	78			78			78			78		

9 DISKUZE

Cílem této diplomové práce bylo zmapovat jednotlivé osobnostní rysy vykazující pozitivní vztah v souvislosti s rizikovým chováním, zjistit typy citové vazby a zároveň zmapovat souvislost mezi těmito dvěma jevy. Dalším cílem bylo prozkoumat fenomén užívání tabáku a popsat jej v souvislosti s výskytem typů citové vazby. Výzkumný soubor tvořilo 78 dívek v adolescentním věku, nejčastěji dívky ve věku 16 let (48,7 %), umístěných ve výchovných ústavech v České republice. Výzkumné otázky byly zaměřené na obecný popis výskytu typů citové vazby s matkou, s otcem, s kamarádem/kou a s partnerem, osobnostních rysů rizikového chování a užívání tabáku v uplynulém roce. Dále se výzkumné otázky zabývaly souvislostmi mezi těmito jevy; konkrétně byly zaměřené na souvislost mezi typy citové vazby s matkou, s otcem, s kamarádem/kou a s partnerem a osobnostními rysy rizikového chování a na souvislost mezi typy citové vazby s matkou, s otcem, s kamarádem/kou a s partnerem a užíváním tabáku v uplynulém roce.

Co se týče zastoupení jednotlivých osobnostních rysů rizikového chování, tak je z výsledků patrné, že největší procentuální zastoupení v horním pásmu, které představuje největší potenciál výskytu rizikového chování, má osobnostní rys negativní myšlení a to konkrétně 53,8 %. Osobnostní rys negativní myšlení je charakteristický pocitem neschopnosti a bezcennosti sebe sama, beznadějným pohledem do budoucna, tendencí brát na sebe vinu za vznik nepříznivých situací či uzavíráním se před světem kolem sebe (Charvát, 2009; Skopal, 2012). Lze se domnívat, že u dívek umístěných ve výchovných ústavech, může docházet k těmto pocitům, které jsou charakteristické pro negativní myšlení, neboť i Černá (2012) ve své práci popisuje, že život v institucionální péči, kam výchovné ústavy spadají, představuje jakýsi život „za sklem“, kdy různé životní zkušenosti dítěti poukazují na to, že svět není bezpečné místo, že lidé jsou nevypočitatelní, a tak je potřeba se od všech držet dál a neukázat druhým svoji slabost, což také může být důsledkem tohoto osobnostního rysy. Ostatní osobnostní rysy, mezi které patří přecitlivělost, impulzivita a vyhledávání vzrušení, mají největší procentuální zastoupení v pásmu středním, které znázorňuje tzv. normu, tedy nevykazuje žádné znaky ke vzniku rizikového chování.

Typy citové vazby vyskytující se u dívek umístěných ve výchovných ústavech byly zjišťovány v souvislosti s matkou, s otcem, s kamarádem/kou a s partnerem. Mezi typy citové vazby, které se vyskytovaly v největším procentuálním zastoupení, patří dva typy a

to konkrétně zapletený a úzkostně vyhýbavý typ. Co se týče zapleteného typu citové vazby, tak ten se nejvíce vyskytoval u citové vazby s matkou (33,3 %), s kamarádem/kou (59,0 %) a s partnerem (60,3 %). Vzhledem k charakteristice zapleteného typu citové vazby se lze domnívat, že dívky do vztahů s těmito jedinci investují více, než se jim vrací a jejich psychická pohoda se odvíjí od toho, jak jsou vnímány a přijaty od daných jedinců (Slaměník, 2011). Takové chování lze uvést na příkladu při vztahu s vrstevníky, což v daném případě může představovat citová vazba s kamarádem/kou či s partnerem, kdy pro dívky v adolescentním věku hrají vrstevníci významnou roli v rámci vytváření vlastní identity a také se stávají primárním zdrojem porozumění. Proto mohou dívky více investovat do vztahů se svými vrstevníky, aby od nich byly vnímány a přijímány. Druhý nejvíce se vyskytovaný typ citové vazby byl úzkostně vyhýbavý typ, který měl největší procentuální zastoupení rovněž u citové vazby s matkou, kdy dosahoval stejných hodnot jako zapletený typ (33,3 %), a u citové vazby s otcem (56,4 %). Dívky s tímto typem citové vazby touží o navázání dobrého vztahu s danými jedinci, ale zároveň se obávají, že by mohlo dojít k odmítnutí či k ublížení ze strany jedinců, respektive ze strany matky či otce (Slaměník, 2011). Lze se domnívat, že obava z odmítnutí či ublížení může být oprávněná a může být důsledkem již proběhlých situací s daným/i jedincem/i, které jim mohly nějakým způsobem ublížit či mohly mít za následek odmítnutí.

Užívání tabáku u dívek umístěných ve výchovných ústavech bylo mapováno za uplynulý rok, kdy dívky mohly vybírat z několika variant odpovědí. Největší procentuální zastoupení však získala odpověď „více než jednou denně“, která se objevila u 61,5 % dívek. Je zajímavé tento výsledek porovnat se studií ESPAD za rok 2015 (Chomynová, P., Csémy, L. & Mravčík, V., 2016), která ačkoliv znázorňuje užívání tabáku za posledních 30 dní, tak i přesto poukazuje na to, že denně kouří pouze 17,4 % dívek, což může být způsobeno tím, že do studie nebyly zařazeny školy, do kterých dívky umístěné ve výchovných ústavech docházejí nebo některé dívky ani do školy momentálně nedocházejí (viz. kapitola 7.3.1, která poukazuje na to, že ze všech dívek, které se zúčastnily výzkumného šetření, tak 32,2 % přerušily, ukončily či byly ze školy vyloučeny). Za zamyšlení také v této části stojí právní ukotvení užívání tabáku, kdy zákon č. 65/2017 Sb., zákon o ochraně zdraví před škodlivými účinky návykových látek jasně definuje zákaz podávat či prodávat tabákové výrobky osobě mladší 18 let, podávat či prodávat tabákové výrobky ve školských zařízeních a v neposlední řadě zákaz kouření v takovýchto typech zařízeních. Vzhledem k výsledkům ohledně užívání tabáku u dívek umístěných ve

výchovných ústavech se lze domnívat, že v praxi tomu tak není a i přes zákon se dívky dostávají k pravidelnému užívání tabáku.

Užívání tabáku v uplynulém roce bylo dále vyhodnoceno v souvislosti s typy citové vazby s matkou, s otcem, s kamarádem/kou a s partnerem. Ať už se jedná o jistý, zapletený, vyhýbavý či úzkostně vyhýbavý typ citové vazby, tak se u všech typů citové vazby s danými jedinci nejvíce vyskytuje užívání tabáku více než jednou denně. Nelze tedy říci, že by nějaký typ citové vazby měl výraznější vliv na užívání tabáku u dívek umístěných ve výchovných ústavech.

Poslední výsledky popisují osobnostní rysy rizikového chování v souvislosti s typy citové vazby s matkou, s otcem, s kamarádem/kou a s partnerem. Výsledky typů citové vazby v souvislosti s osobnostními rysy rizikového chování vyšly u citové vazby s otcem, s kamarádem/kou a s partnerem velice podobně, neboť veškeré osobnostní rysy s výjimkou osobnostního rysu negativní myšlení se u všech typů citové vazby nejvíce vyskytují ve středním pásmu, kdy, jak už bylo zmíněno výše, střední pásmo představuje tzv. normu nevykazující žádné znaky rizikového chování. U osobnostního rysu negativní myšlení je zajímavé se pozastavit u zapleteného a úzkostně vyhýbavého typu citové vazby s otcem, s kamarádem/kou a s partnerem a zároveň u vyhýbavého typu citové vazby s partnerem, kdy je tento osobnostní rys nejvíce zastoupen v horním pásmu, který již však představuje vysoký potenciál pro výskyt rizikového chování. U citové vazby s matkou se jedná o poměrně pestřejší výsledky, než je tomu u citové vazby s otcem, s kamarádem/kou či s partnerem. Největší zastoupení středního pásma představující tzv. normu se vyskytuje pouze u osobnostního rysu vyhledávání vzrušení, který se v tomto pásmu nachází u všech typů citové vazby. Co se týče osobnostního rysu přecitlivělost a impulzivita, tak výsledky poukazují na to, že se tyto osobnostní rysy vyskytují u vyhýbavého typu citové vazby i v horním pásmu, avšak jedná se pouze o jednu dívku z celého výzkumného souboru. U ostatních typů citové vazby je největší zastoupení ve středním pásmu, čili výskyt těchto osobnostních rysů je převážně v normě. Zatímco osobnostní rys negativní myšlení má zastoupení v horním pásmu ve všech typech citové vazby s výjimkou jistého typu citové vazby, kde se jako jediný nejvíce vyskytuje v pásmu středním. U zapleteného a vyhýbavého typu citové vazby došlo ke shodě, kdy se stejný počet dívek vyskytuje ve středním i horním pásmu. Pouze u úzkostně vyhýbavého typu citové vazby má osobnostní rys negativní myšlení největší zastoupení v horním pásmu, což znamená, že je zde velké riziko výskytu rizikového chování. Za zmínku zde stojí výzkum Valové (2014), která se

rovněž zabývala citovou vazbou a osobnostními rysy rizikového chování v období adolescence. Výzkumný soubor tvořilo celkem 319 studentů (42,9 % dívek a 57,1 % chlapců) základních škol a osmiletého gymnázia ve věkovém rozložení 12 až 17 let včetně. Valová taktéž mapovala souvislost mezi typy citové vazby a jednotlivými osobnostními rysy rizikového chování a to konkrétně u citové vazby s matkou a s otcem. Na rozdíl od výsledků této diplomové práce se ve výzkumu Valové nevyskytuje žádný osobnostní rys, který by měl největší početní zastoupení v horním pásmu. Ať už se jedná o citovou vazbu s matkou či s otcem, tak ve všech typech citové vazby je největší počet dívek zastoupen v pásmu středním představující tzv. normu a ostatní pásma, tzn. dolní a horní pásmo, jsou ve vztahu se středním pásmem v zanedbatelném počtu. Lze se domnívat, že důvodem rozdílných výsledků ohledně typů citové vazby v souvislosti s osobnostními rysy rizikového chování výzkumu realizovaného Valovou (2014) a výzkumem této diplomové práce je výzkumný soubor, kdy v této diplomové práci byla zvolena cílová skupina, u které byl určitý potenciál k vyššímu sklonu k rizikovému chování, než tomu bylo u cílové skupiny ve výzkumu Valové.

Limity diplomové práce lze částečně spatřit v dotaznících, které byly použity v rámci sběru dat. Jde především o dotazník, který se zabýval zmapováním užívání návykových látek, konkrétně užívání tabáku, kdy měly být více konkretizovány odpovědi „nadměrné užití“ a „občasné užití“ (tzn. například XY užití do roka/měsíce/týdne), aby dívky věděly, co přesně si pod těmito odpověďmi mají představit. Jako druhý dotazník zde bude zmíněn Dotazník struktury ECR-RS, kdy některé dívky měly problém během vyplňování dotazníků s vyplněním citové vazby s otcem a to většinou z důvodu nepřítomnosti otce v rodině od útlého dětství či z důvodu úmrtí. Dívky si v takové situaci mohly na místo otce dosadit jinou osobu, která pro ně představovala otcovskou figuru, či mohly nechat v této části dotazník nevyplněný. V tu chvíli ale musely být dotazníky z důvodu nezodpovězených otázek vyřazeny. Za další limit lze označit nízký počet dívek, které byly zařazeny do výzkumného šetření, kdy třetina dívek ze všech dívek, které se zúčastnily dotazníkového šetření, musela být z důvodu nevalidních dat vyřazena, kdy se konkrétně jednalo o 35,5 % dívek.

Naopak za pozitivní stránku této diplomové práce lze považovat komplexní zmapování souvislosti mezi typy citové vazby a osobnostními rysy rizikového chování v období adolescence, kdy byl Dotazník struktury ECR-RS zaměřen nejen na vztah s rodiči, respektive zvlášť na vztah s matkou a s otcem, ale i na vztah s vrstevníky

(kamarád/ka, partner), kdy všichni tito jedinci hrají v období adolescence významnou roli během vývoje daného jedince.

Co se týče přínosu výzkumu této diplomové práce, tak jej lze spatřit ve třech rovinách. Výsledky ohledně užívání tabáku u dívek umístěných ve výchovných ústavech poukazují na poměrně vysoký výskyt denního užívání tabáku. Každý výchovný ústav má ve svém vnitřním řádu popsán systém preventivních programů, které by měly být zaměřené na veškeré oblasti rizikového chování včetně užívání návykových látek. Vysoký výskyt denního užívání tabáku mezi dívkami umístěnými ve výchovných ústavech by měl vyvolat zvýšenou pozornost k tomuto tématu a měl by vést k zamyšlení, jak by se dalo efektivněji pracovat s touto problematikou. Popřípadě by bylo zajímavé zrealizovat výzkum, který by se detailněji zaměřil na problematiku užívání tabáku ve výchovných ústavech, kdy by se nejspíše jednalo o výzkum kvalitativního typu.

Dále by v rámci preventivních programů bylo vhodné vzhledem k vysokému výskytu osobnostního rysu negativní myšlení (charakteristika tohoto osobnostního rysu byla popsána výše viz. kapitola 5.3.1) se zaměřit na posílení pozitivních životních hodnot a postojů, což by mohlo napomoci k tomu, aby se tento osobnostní rys vyskytoval ve většině případech v normě a ne převážně v horním pásmu, který je definován vysokým potenciálem pro výskyt rizikového chování.

V neposlední řadě výsledky ohledně typů citové vazby u dívek umístěných ve výchovných ústavech poukazují na zvýšenou potřebu pracovat na vztazích s jejich rodiči (pokud to však veškeré okolnosti dovolují), neboť dívky jsou ve výchovných ústavech umístěny jen na přechodnou dobu a většina z nich se svou rodinou udržuje kontakt i během umístění ve výchovných ústavech. Vzhledem k tomu, že citové vazba s rodiči (především citová vazba s matkou) dává základ pro budování vztahů v dospělosti, tak by bylo vhodné toto téma ve výchovných ústavech neopomíjet a věnovat mu dostatečnou pozornost. Samozřejmě je potřeba, aby aktivitu na zlepšení vztahů nevyvíjel pouze výchovný ústav, ale aby se zapojovaly i dívky spolu s jejich rodiči, popřípadě s rodinou celkově.

10 ZÁVĚR

Cílem této diplomové práce bylo zmapovat jednotlivé osobnostní rysy vykazující pozitivní vztah v souvislosti s rizikovým chováním, zjistit typy citové vazby a zároveň zmapovat souvislost mezi těmito dvěma jevy. Dalším cílem bylo prozkoumat fenomén užívání tabáku a následně jej popsat v souvislosti s výskytem typů citové vazby. Výzkumný soubor tvořily dívky umístěné ve výchovných ústavech v České republice.

Z výzkumu této diplomové práce vyplývá, že se u dívek umístěných ve výchovných ústavech nejvíce vyskytuje v horním pásmu představující vysoké riziko výskytu rizikového chování osobnostní rys negativní myšlení. Horní pásmo osobnostního rysu negativní myšlení se nejvíce vyskytuje u zapleteného a úzkostně vyhýbavého typu citové vazby v souvislosti s citovou vazbou s otcem a s kamarádem/kou a u citové vazby s matkou a s partnerem se jedná o zapletený, vyhýbavý a úzkostně vyhýbavý typ citové vazby. Ostatní osobnostní rysy rizikového chování; konkrétně přecitlivělost, impulzivita a vyhledávání vzrušení, se u většiny dívek vyskytují v normě. Co se týče rozložení typů citové vazby, tak mezi nejčastěji se vyskytovanými typy citové vazby patří zapletený typ u citové vazby s matkou, s kamarádem/kou a s partnerem a úzkostně vyhýbavý typ u citové vazby s otcem a rovněž u citové vazby s matkou. Dále výsledky poukazují na užívání tabáku v uplynulém roce, kdy více než polovina dívek umístěných ve výchovných ústavech užívá tabák více než jednou denně, kdy užívání tabáku není spojeno s žádným konkrétním typem citové vazby, ať už se jedná o citovou vazbu s matkou, s otcem, s kamarádem/kou či s partnerem.

Na základě výsledků výzkumu této diplomové práce lze sledovat souvislost mezi jednotlivými typy citové vazby s matkou, s otcem, s kamarádem/kou či s partnerem a osobnostními rysy vykazující pozitivní vztah v souvislosti s rizikovým chováním. Oproti tomu souvislost mezi užíváním tabáku a jednotlivými typy citové vazby s matkou, s otcem, s kamarádem/kou či s partnerem z výsledků tohoto výzkumu nevyplývá.

Téma citové vazby a osobnostních rysů vykazující pozitivní vztah v souvislosti s rizikovým chováním je jistě zajímavým tématem, které by bezesporu stálo za pozornost a za realizaci dalších výzkumů, které by toto téma dále prohlubovaly.

11 POUŽITÁ LITERATURA

- Adamove, J. (2017). *Vztahová vazba v detstve a v dospelosti*. Bratislava: Vydavateľstvo F, Pro mente sana s.r.o.
- Bartholomew, K. & Horowitz, L. M. (1991). Attachment Styles Among Young Adults: A Test of Four-Category Model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61 (2), 226-244.
- Běhounková, L. (2011). *Rozvoj sociálních dovedností ohrožených dětí v institucionální výchově v kontextu přípravy na samostatný život*. Disertační práce, Pedagogická fakulta, Masarykova univerzita v Brně.
- Bowlby, J. (2010). *Vazba*. Praha: Portál s.r.o.
- Bowlby, J. (2013). *Ztráta*. Praha: Portál s.r.o.
- Brisch, K. H. (2011). *Poruchy vztahové vazby*. Praha: Portál, s.r.o.
- Csémy, L., Lejčková, P., Sadílek, P. & Sovinová, H. (2006). *Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD) Výsledky průzkumu v České republice v roce 2003*. Praha: Úřad vlády České republiky.
- Černá, R. (2012). *Attachment-vznik a vývoj teorie, možnosti diagnostiky vztahové vazby*. In: Buletin. str. 3-13 Praha: Skálův institut.
- Dolejš, M. (2010). *Efektivní a včasná diagnostika rizikového chování u adolescentů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Dolejš, M., Miovský, M. & Řehan, V. (2012). *Testovací příručka ke Škále osobnostních rysů představujících riziko z hlediska užívání návykových látek*. Univerzita Karlova v Praze, 1. lékařská fakulta, Klinika adiktologie 1. LF a VFN v Praze. Praha: Togga.
- Erikson, E. H. (2002). *Dětství a společnost*. Praha: Argo.
- Faltusová, I. (2016). *Syndrom rizikového chování v dospívání*. Bakalářská práce, Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové.

- Fraley, R. C., Heffernan, M. E., Vicary, A. M. & Brumbaugh, C. (2011). The Experiences in Close Relationships-Relationships Structures Questionnaire: A method for assessing attachment orientations across relationships. *Psychological Assessment*, 23 (3), 615-625.
- Hašto, J. (2005). *Vztahová väzba: Ku koreňom lásky a úzkosti*. Trenčín: Vydavateľstvo F, Pro mente sana s.r.o.
- Helus, Z. (2015). *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada Publishing, a.s.
- Hrubá, D. & Kyasová, M. (2001). Závislost dětí a mládeže na nikotinu. *Československá pediatrie*, 56 (3), 174-178.
- Charvát, M. (2009). *Metodika indikované primární prevence PREVenture-základní informace*. Retrieved July 6, 2017, from:
<http://www.adiktologie.cz/cz/articles/detail/218/1681/Metodika-indikovane-primarni-prevence-PREVenture-zakladni-informace>
- Chomynová, P., Csémy, L., & Sadílek, P. (2009) *Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD) Výsledky průzkumu v České republice v roce 2007*. Praha: Úřad vlády České republiky.
- Chomynová, P., Csémy, L., Grolmusová, L. & Sadílek, P. (2014). *Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD) Výsledky průzkumu v České republice v roce 2011*. Praha: Úřad vlády České republiky.
- Chomynová, P., Csémy, L. & Mravčík, V. (2016). *Zaostřeno: Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD) 2015*. Praha: Úřad vlády České republiky.
- Jánský, P. (2004). *Problémové dítě a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních*. Hradec Králové: Gaudeamus.
- Kalina, K. (2013). *Psychoterapeutické systémy a jejich uplatnění v adiktologii*. Praha: Grada Publishing, a.s.
- Kalina, K. & kol. (2015). *Klinická adiktologie*. Praha: Grada Publishing, a.s.
- Kozák, J. & Králíková, E. (2003). *Jak přestat kouřit*. Praha: Maxdorf s.r.o.

Králíková, E. (2015). *Diagnóza F17: závislost na tabáku*. Praha: Mladá fronta a.s.

Kuřáková plíce, Retrieved July 13, 2017, from: http://www.kurakova-plice.cz/koureni_cigaret/kurak-a-koureni/deti-mladez-a-koureni/121-dite-a-koureni-jak-vest-dite-k-nekoureni.html

Kuřáková plíce, Retrieved July 13, 2017, from: http://www.kurakova-plice.cz/koureni_cigaret/pro-rodice-a-skoly/deti-a-koureni-fakta/328-duvody-proc-deti-kouri-cigarety-fakta.html

Langmeier, J. & Krejčířová, D. (2006). *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing, a.s.

Léčbych, M. & Pospíšilíková, K. (2012). Česká verze škály Experiences in Close Relationships (ECR): Pilotní studie posouzení vztahové vazby v dospělosti. *E-psychologie* [elektronický zdroj], 6 (3), 1-11.

Macek, P. (2003). *Adolescence*. Praha: Portál s.r.o.

Macek, P. & Lacinová, L. (2012). *Vztahy v dospívání*. Brno: Barrister & Principal.

Matoušek, O. (2016). *Slovník sociální práce*. Praha: Portál s.r.o.

Meyers, K., McLellan, A. T., Jaeger, J. L. & Pettinati, H. M. (1995). The development of the comprehensive addiction severity index for adolescents (CASI-A): An interview for assessing multiple problems of adolescents. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 12 (3), 181-193.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy-Statistické ročenky školství, Retrieved March 1, 2017, from: <http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp>

Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing a.s.

Miovský, M., Skácelová, L., Zapletalová, J. & Novák, P. (2010). *Primární prevence rizikového chování ve školství*. Tišnov: sdružení SCAN.

Pečtová, K. (2013). Reprezentace vztahové vazby u drogově závislých pacientů. *Psychiatria-Psychotherapia-Psychosomatika*, 20 (2), 26-30.

Pešek, D. & Vejrych, T. (2016). Bod obratu: Teorie attachmentu v práci s uživateli drog. *Sborník odborné konference „Snižování škod & drogy“*, str. 41-48. Praha: SANANIM, z.ú.

Pilařová, L. (2003). Problematika závislosti na nikotinu. *Psychiatrie pro praxi*, 5, 205-208.

Skopal, O. (2012). *Vztah osobnostních charakteristik adolescentů s různými formami rizikového chování*. Diplomová práce, Filozofická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci.

Slaměník, I. (2011). *Emoce a interpersonální vztahy*. Praha: Grada Publishing, a.s.

Slovník sociálního zabezpečení, Retrieved January 29, 2017, from:

<http://slovník.mpsv.cz/ustavni-vychova.html>

Sobotková, V. N. & kol. (2014). *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. Praha: Grada Publishing, a.s.

Valová, K. (2014). *Citové pouto (attachment) a rizikové chování u adolescentů v kontextu primární prevence*. Diplomová práce, 1. lékařská fakulta. Univerzita Karlova.

VandenBos, G.R., ed. (2007). *APA Dictionary of Psychology*. Washington: American Psychological Association.

Vágnerová, M. (2012a). *Psychický vývoj dítěte v náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, o.s.

Vágnerová, M. (2012b). *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum.

Virtuální knihovna Náhradní rodinné péče, Retrieved January 19, 2017, from:

<http://www.knihovnanrp.cz/cz/nahradni-rodinna-pece/system-nahradni-rodinne-pece-v-cr/institucionalni-ustavni-pece-o-dite/>

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. In: *Sbírka zákonů*.

Zákon č. 65/2017 Sb., o ochraně zdraví před škodlivými účinky návykových látek.
In: *Sbírka zákonů*.

12 PŘÍLOHY

12.1 Informovaný souhlas

Informovaný souhlas s účastí ve výzkumné studii

Informace o výzkumném projektu:	výzkumná studie – dvouletý projekt
Název projektu:	Prevence psychosociálních rizik nezletilých žen a matek s rizikovým chováním prostřednictvím korekce vztahové vazby.
Hlavní řešitel projektu:	PhDr. Pavla Doležalová
Další řešitelé projektu:	PhDr. L. Csémy, Mgr. B. Orliková, RNDr. L. Kážmer
Instituce:	Národní ústav duševního zdraví
Telefon, Email:	+ 420 724 180 789, pavla.dolezalova@nudz.cz
Finanční podpora:	finanční podpora MŠMT

1. Účel výzkumné studie

Vážená slečno,

byla jste požádána o účast ve výzkumné studii s názvem: “Prevence psychosociálních rizik nezletilých žen a matek s rizikovým chováním prostřednictvím korekce vztahové vazby“.

Cílem této výzkumné studie v rámci projektu je: A) zjistit a zmapovat rizika v oblasti duševního zdraví, typy citové vazby u žen a matek v institucionální výchovné péči ve školských zařízeních. B) zjištění klíčových indikátorů potřeb a rizik u nezletilých matek. Stanovení potřebnosti preventivních intervencí zaměřených na redukci dopadu traumatu v souvislosti s citovou vazbou. C) zpracování metodiky screeningu a intervence. D) vzdělávací semináře pro odborné pracovníky specializovaných školských zařízení.

Účast na sběru dat je dobrovolná a lze bez udání důvodu na jakoukoliv z otázek neodpovídat a příp. vyjádřit nesouhlas se zpracováním určitých údajů nebo informací. Bude zachována anonymita poskytnutých údajů dle zákona 101/2000 Sb. o ochraně osobních údajů (jméno ani jiné identifikační údaje nebudou uvedeny v žádném tištěném dokumentu/výstupu z výzkumu. Data budou označena kódem, který neumožní zpětnou identifikaci). Váš případný nesouhlas s výzkumem nemá vliv na výchovně vzdělávací péči.

2. Postup realizace výzkumné studie

Po zařazení do výzkumné studie budete požádána, abyste absolvovala následující program:

1) **Vstupní informace.** Nejprve bude předána informace o účelu výzkumné studie a přínosu. Budete požádána o dobrovolnou spolupráci na výzkumné studii.

2) **Realizační den sběru dat:** Během tohoto dne bude proveden sběr dat (pomocí baterie dotazníků). Budete uvolněna z programu nebo z výuky. Ve spolupráci se školskými pracovníky bude případně nahlédnuto do kartotéky a budou sebrány doplňující údaje. Celkový čas sběru dat: max. 2 hodiny na osobu nebo na

skupinu. Sběr dat se bude konat v nerušené místnosti. Na sběru dat bude participovat studentka Kliniky adiktologie 1. LF UK a VFN v Praze.

3. Možná rizika a diskomfort

Celkově účast ve studii a podstoupení sběru dat nemá žádná známá rizika nebo zdravotní komplikace, mohou se objevit výkyvy nálad a emocí.

4. Obecný přínos výzkumu

a) Výzkumná studie přispěje ke komplexnímu obohacení a zefektivnění pedagogicko-terapeutických intervencí a zkvalitnění praxe. Následné využívání dat nebo jeho části mohou podpořit zejména terapeutické, poradenské, pedagogické intervence v praxi a mohou sloužit k dalšímu vzdělávání odborníků. b) Ze získaných poznatků se předpokládá prezentace, publikace výsledků.

5. Osobní přínos účasti ve studii

Přínos účasti ve studii pro Vás osobně spočívá kromě přispění k rozvoji širšího poznání, také k lepšímu sebepoznání. Můžete jasněji rozpoznat určité vzorce svého chování. Dále je možné tyto poznatky využít v pedagogickém i terapeutickém procesu.

6. Důvěrnost informací

Vaše totožnost ve studii bude důvěrná a anonymní. Výsledky výzkumné studie, včetně přepisu rozhovoru mohou být publikovány pro vědecké účely, avšak nebudou obsahovat jakoukoli identifikaci s Vaší osobou. I přes to mohou být data včetně identifikace účastníků přezkoumána etickou komisí či příslušnými inspekcemi.

7. Ukončení studie

Účast ve studii je zcela dobrovolná a můžete ji kdykoli ukončit. Toto rozhodnutí nebude mít vliv na Vaše vzdělávání a výchovnou péči. Pouze Vás žádáme, abyste toto rozhodnutí neprodleně sdělila vedoucímu výzkumného týmu. Vaše účast může být ukončena ze strany vedoucího zařízení v případě zjištěného zdravotního rizika, nemoci nebo Vaší nepřítomnosti v době plánovaného sběru dat.

8. Potvrzení (autorizace)

Potvrzuji, že jsem si přečetla výše uvedené, že mi bylo poskytnuto dostatek informací o výzkumné studii-projektu, a že mi byly zodpovězeny veškeré mé otázky. Všemmu jsem dobře porozuměla a dobrovolně se zúčastňuji této výzkumné studie. Jsem si vědoma, že tento souhlas mě nezabavuje žádných zákonných práv. Jsem si vědoma toho, že se mohu kdykoli svobodně rozhodnout vzít svůj souhlas s účastí ve studii zpět.

Tento formulář bude podepsán ve dvou kopiích, z nichž jedna zůstane ve Vaší kartotéce.

*Děkuji za Váš čas i ochotu poskytnout informace pro tuto výzkumnou studii.
Zavazujeme se dodržet výše uvedené. Za tým realizátorů studie: PhDr. Pavla Doležalová*

V Praze dne..... podpis.....

Souhlasím s poskytnutím informací a sběrem dat z dotazníků v rámci výzkumné studie.

V dne..... podpis.....

Souhlasím s realizací výzkumné studie v zařízení. Podpis ředitele:

V dne..... podpis.....

12.2 Dotazník pro zjištění demografických údajů a pro zmapování užívání návykových látek mezi adolescenty

Dotazník pro zjištění demografických údajů pro zmapování užívání návykových látek mezi adolescenty

Část 1: Obecné informace

Demografické údaje

1. Věk:
2. Pohlaví: 1 = Muž
2 = Žena
3. Etnický původ: 1 = český
2 = romský
3 = jiný, napište jaký
4. Těhotná/s dítětem: 0 = Ne
1 = Ano
6. Participant/ka ve škole: 1 = navštěvuji střední školu
2 = navštěvuji SOU nebo OU
3 = vyloučen/a
4 = přerušení
5 = ukončení
6 = prodloužení
7 = absolvoval/a základní školu
8 = jiné
7. S kým v současné době žijete? 1 = se svou matkou a otcem
2 = pouze se svou matkou
3 = se svou matkou a otčímem/přítelem
4 = se svou matkou a příbuzným/kamarádem
5 = pouze se svým otcem
6 = se svým otcem a nevlastní matkou/přítelkyní
7 = se svým otcem a příbuzným/kamarádem
8 = adoptivní rodič
9 = prarodiče
10 = jiní příbuzní
11 = pěstoun
12 = žiji sám/sama
13 = jiné

Část 2: Užívání návykových látek (včetně alkoholu a tabáku)

Typické užití návykové látky (včetně alkoholu a tabáku) u adolescenta

0 = Žádné užití v uplynulém roce

1 = 1-10x za rok

2 = Občasné užití

3 = Nadměrné užití

4 = 1x měsíčně

5 = 2x nebo vícekrát za měsíc

6 = 1x týdně

7 = 2x nebo vícekrát za týden

8 = 1x denně

9 = Více než jednou denně

8. Jak často jste užil/a za poslední rok tabák?	☐
9. Jak často jste užil/a za poslední rok volně prodejné léky?	☐
a. Který lék to byl? <input data-bbox="587 696 1163 748" type="text"/>	
10. Jak často jste užil/a za poslední rok alkohol?	☐
11. Jak často jste užil/a za poslední rok konopné látky?	☐
12. Jak často jste užil/a za poslední rok amfetaminy?	☐
13. Jak často jste užil/a za poslední rok barbituráty/sedativa?	☐
14. Jak často jste užil/a za poslední rok těkavé látky?	☐
15. Jak často jste užil/a za poslední rok halucinogeny?	☐
16. Jak často jste užil/a za poslední rok opiáty?	☐
17. Jak často jste užil/a za poslední rok jiné návykové látky?	☐
➤ Jaké návykové látky to byly? <input data-bbox="730 1467 1308 1518" type="text"/>	

12.3 Dotazník struktury vztahů ECR-RS

Dotazník struktury vztahů

Níže uvedená tvrzení se zabývají tím, jak se cítíte v blízkých vztazích. Odpovězte na každé tvrzení tím, že označíte číslo, které nejlépe vystihuje, do jaké míry s tvrzením souhlasíte či nesouhlasíte.

Prosím zodpovězte následujících 10 otázek o Vaší matce (nebo o osobě, kterou za matku považujete).

1. Když něco potřebuji, pomůže mi obrátit se na tuto osobu.
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 silně souhlasím
2. S touto osobou obvykle rozebírám své problémy a starosti.
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 silně souhlasím
3. S touto osobou probírám věci.
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 silně souhlasím
4. Je pro mě snadné být na této osobě závislý.
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 silně souhlasím
5. Není mi příjemné se této osobě otvírat.
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 silně souhlasím
6. Této osobě raději neukazuji, jak se v hloubi duše cítím.
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 silně souhlasím
7. Často se obávám, že tato osoba o mně skutečně nestojí.
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 silně souhlasím
8. Bojím se, že mě tato osoba může opustit.
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 silně souhlasím
9. Obávám se, že tato osoba o mě nebude stát tolik, jako já stojím o ni.
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 silně souhlasím

Prosím zodpovězte následujících 10 otázek o Vašem otci (nebo o osobě, kterou za otce považujete).

10. Když něco potřebuji, pomůže mi obrátit se na tuto osobu.
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 silně souhlasím
11. S touto osobou obvykle rozebírám své problémy a starosti.
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 silně souhlasím
12. S touto osobou probírám věci.
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 silně souhlasím

- 13.** Je pro mě snadné být na této osobě závislý.
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 silně souhlasím
- 14.** Není mi příjemné se této osobě otvírat.
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 silně souhlasím
- 15.** Této osobě raději neukazuji, jak se v hloubi duše cítím.
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 silně souhlasím
- 16.** Často se obávám, že tato osoba o mně skutečně nestojí.
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 silně souhlasím
- 17.** Bojím se, že mě tato osoba může opustit.
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 silně souhlasím
- 18.** Obávám se, že tato osoba o mě nebude stát tolik, jako já stojím o ni.
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 silně souhlasím

Prosím zodpovězte následujících 10 otázek o Vašem partnerovi/partnerce.

Poznámka: Pokud nyní nejste s nikým v partnerském nebo manželském vztahu, odpovězte na tyto otázky ve vztahu k bývalému partnerovi nebo vztahu, který byste s někým rádi měli.

- 19.** Když něco potřebuji, pomůže mi obrátit se na tuto osobu.
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 silně souhlasím
- 20.** S touto osobou obvykle rozebírám své problémy a starosti.
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 silně souhlasím
- 21.** S touto osobou probírám věci.
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 silně souhlasím
- 22.** Je pro mě snadné být na této osobě závislý.
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 silně souhlasím
- 23.** Není mi příjemné se této osobě otvírat.
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 silně souhlasím
- 24.** Této osobě raději neukazuji, jak se v hloubi duše cítím.
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 silně souhlasím
- 25.** Často se obávám, že tato osoba o mně skutečně nestojí.
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 silně souhlasím
- 26.** Bojím se, že mě tato osoba může opustit.
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 silně souhlasím
- 27.** Obávám se, že tato osoba o mě nebude stát tolik, jako já stojím o ni.
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 silně souhlasím

Prosím odpovězte následujících 10 otázek o Vašem nejlepším kamarádovi/kamarádce.

- 28.** Když něco potřebuji, pomůže mi obrátit se na tuto osobu.
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 silně souhlasím
- 29.** S touto osobou obvykle rozebírám své problémy a starosti.
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 silně souhlasím
- 30.** S touto osobou probírám věci.
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 silně souhlasím
- 31.** Je pro mě snadné být na této osobě závislý.
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 silně souhlasím
- 32.** Není mi příjemné se této osobě otvírat.
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 silně souhlasím
- 33.** Této osobě raději neukazuji, jak se v hloubi duše cítím.
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 silně souhlasím
- 34.** Často se obávám, že tato osoba o mně skutečně nestojí.
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 silně souhlasím
- 35.** Bojím se, že mě tato osoba může opustit.
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 silně souhlasím
- 36.** Obávám se, že tato osoba o mě nebude stát tolik, jako já stojím o ni.
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 silně souhlasím

12.4 Dotazník SURPS

Škála osobnostních rysů představujících riziko z hlediska užívání návykových látek (Substance Use Risk Personality Scale)

V níže uvedené škále prosím uveďte, do jaké míry souhlasíte s následujícími tvrzeními ve vztahu ke své osob. Na následující otázky prosím odpovězte zakroužkováním příslušného čísla u každé položky.

1	2	3	4
rozhodně nesouhlasím	nesouhlasím	souhlasím	rozhodně souhlasím

1. Jsem spokojený/(á). 1 2 3 4
2. Často něco řeknu dřív, než si to rozmyslím. 1 2 3 4
3. Chtěl(a) bych skákat padákem. 1 2 3 4
4. Jsem šťastný/(á). 1 2 3 4
5. Často se dostávám do situací, kterých později lituji. 1 2 3 4
6. Užívám si nové a vzrušující zážitky, i když jsou nekonvenční. 1 2 3 4
7. Věřím, že mám před sebou slibnou budoucnost. 1 2 3 4
8. Pocit závratí či omdlení mi nahání hrůzu. 1 2 3 4
9. Rád(a) dělám věci, které mi trochu nahánějí hrůzu. 1 2 3 4
10. Děsí mě, když cítím, že se mi mění srdeční tep. 1 2 3 4
11. Obvykle nejednám bezmyšlenkovitě. 1 2 3 4
12. Rád(a) bych se naučil(a) řídit motocykl. 1 2 3 4
13. Jsem hrdý/(á) na to, co jsem dokázal(a). 1 2 3 4
14. Když jsem hodně nervózní, dostávám strach. 1 2 3 4
15. Jsem celkově impulzivní člověk. 1 2 3 4
16. Jde mi o zážitek jako takový, i když je to něco nezákonného. 1 2 3 4
17. Mám pocit, že nejsem úspěšný/(á). 1 2 3 4
18. Dostávám strach, když zažívám neobvyklé tělesné pocity a vjemy. 1 2 3 4
19. Líbilo by se mi dělat dlouhé túry v drsné a nebydlené krajině. 1 2 3 4
20. Cítím se příjemně. 1 2 3 4
21. Děsí mě, když nejsem schopen/schopna se soustředit na to, co mám dělat. 1 2 3 4
22. Mám pocit, že se musím chovat manipulativně, abych dosáhl(a) toho, co chci. 1 2 3 4
23. Do budoucna hledím s velkým nadšením. 1 2 3 4

13 SEZNAM GRAFŮ

Graf 1: Počet dívek umístěných ve výchovných ústavech v České republice v letech 2005/2006-2015/2016	15
Graf 2: Prevalence užívání tabáku u dívek v posledních 30 dnech v letech 2003-2015	39
Graf 3: Věkové rozložení u dívek umístěných ve výchovných ústavech	42
Graf 4: Aktuální vzdělávací status u dívek umístěných ve výchovných ústavech.....	43
Graf 5: Národnost u dívek umístěných ve výchovných ústavech	43
Graf 6: Negativní myšlení u dívek umístěných ve výchovných ústavech.....	47
Graf 7: Přecitlivělost u dívek umístěných ve výchovných ústavech	48
Graf 8: Impulzivita u dívek umístěných ve výchovných ústavech	48
Graf 9: Vyhledávání vzrušení u dívek umístěných ve výchovných ústavech	49
Graf 10: Grafické znázornění výskytu typů citové vazby s matkou, otcem, partnerem a kamarádem/kou u dívek umístěných ve výchovných ústavech.....	50
Graf 11: Grafické znázornění užívání tabáku u dívek umístěných ve výchovných ústavech v uplynulém roce	51
Graf 12: Přehled užívání tabáku v souvislosti s typy citové vazby s matkou u dívek umístěných ve výchovných ústavech.....	52
Graf 13: Přehled užívání tabáku v souvislosti s typy citové vazby s otcem u dívek umístěných ve výchovných ústavech.....	53
Graf 14: Přehled užívání tabáku v souvislosti s typy citové vazby s kamarádem/kou u dívek umístěných ve výchovných ústavech.....	54
Graf 15: Přehled užívání tabáku v souvislosti s typy citové vazby s partnerem u dívek umístěných ve výchovných ústavech.....	55

14 SEZNAM TABULEK

Tabulka 1: Počet výchovných ústavů a počet umístěných dětí ve výchovných ústavech v České republice v letech 2005/2006-2015/2016	14
Tabulka 3: Přehled typů citové vazby s matkou, s otcem, s kamarádem/kou a s partnerem u dívek umístěných ve výchovných ústavech	50
Tabulka 4: Přehled užívání tabáku v souvislosti s typy citové vazby s matkou u dívek umístěných ve výchovných ústavech	53
Tabulka 5: Přehled užívání tabáku v souvislosti s typy citové vazby s otcem u dívek umístěných ve výchovných ústavech	54
Tabulka 6: Přehled užívání tabáku v souvislosti s typy citové vazby s kamarádem/kou u dívek umístěných ve výchovných ústavech	55
Tabulka 7: Přehled užívání tabáku v souvislosti s typy citové vazby s partnerem u dívek umístěných ve výchovných ústavech	56
Tabulka 8: Přehled osobnostních rysů rizikového chování v souvislosti s typy citové vazby s matkou u dívek umístěných ve výchovných ústavech	57
Tabulka 9: Přehled osobnostních rysů rizikového chování v souvislosti s typy citové vazby s otcem u dívek umístěných ve výchovných ústavech	58
Tabulka 10: Přehled osobnostních rysů rizikového chování v souvislosti s typy citové vazby s kamarádem/kou u dívek umístěných ve výchovných ústavech	58
Tabulka 11: Přehled osobnostních rysů rizikového chování v souvislosti s typy citové vazby s partnerem u dívek umístěných ve výchovných ústavech	59